

**STUDIUM
HUMANITNÍ
VZDĚLANOSTI**
Fakulta humanitních studií

Fyzické prejavy emócií v staroseverských textoch

Bakalárska práca

Sofia Gálová

Praha, 2023

Zadanie: Fyzické prejavy emócií v staroseverských textoch

Študijný odbor: Štúdium humanitnej vzdelanosti (SHV)

Jazyk práce: slovenčina

Študijný rok: 2022/23

Autor práce: Sofia Gálová

Vedúci práce: Mgr. Marie Novotná, Ph. D.

Čestné vyhlásenie

Vyhlasujem, že som prácu vykonala. Všetky použité zdroje a literatúra boli riadne citované. Práca nebola použitá na získanie iného alebo rovnakého titulu. Toto vyhlásenie a súhlas budú vlastnoručne podpíšem.

V Prahe dňa 22.6.2023

.....
Podpis

Pod'akovanie

Na tomto mieste by som rada poďakovala Mgr. Marii Novotnej, Ph. D. za čas, ochotu k spolupráci, cenné pripomienky a odporný prístup k vedeniu tejto práce.

ABSTRAKT

Bakalárska práca sa zameriava na analýzu fyzických prejavov emócií v staroseverských literárnych textoch, špecializuje sa na konkrétne obrazy psychosomatických prejavov emócií s dôrazom na kontext smrti a jeho rôzne následky, ktoré sa objavujú v rozdielnych žánroch staroseverskej literatúry. Cez jednotlivé analýzy poukazuje na rozlíšenie typu alebo výskytu zobrazovaných prejavov na základe žánru literárneho textu, a na otázku genderu: rozoberá pasivitu a aktivitu postáv a emočné prejavy silných mužských bojovníkov. Nakoniec sa práca sústreďuje na porovnávanie týchto obrazov medzi pohlaviami a naprieč odlišnými žánrami.

Kľúčové slová: staroseverské ságy, stredoveká literatúra, emócie, gender, smrť

ABSTRACT

The bachelor's thesis focuses on the analysis of physical expressions of emotions in Old Norse literary texts, specializing in specific images of psychosomatic expressions of emotions, with an emphasis on the context of death and its various consequences, appearing in different genres of Old Norse literature. Through individual analysis it highlights the distinction of the type or occurrence of these depicted expressions based on the genre of the literary text, and the question of gender: it discusses the passivity and activity of characters and the emotional expressions of strong male warriors. Finally, the work focuses on comparing these images between genders and across different genres.

Key words: Old Norse sagas, medieval literature, emotions, gender, death

OBSAH

1. ÚVOD	6
1.1.Vymedzenie bakalárskej práce	6
2. TEORETICKÁ ČASŤ	8
2.1. Historické pozadie.....	8
2.2.Teoretické ukotvenie pre analýzu emócií.....	8
2.3.Teórie pre analýzu emócií v staroseverkých textoch	11
3. METODOLÓGIA	13
3.1.Výber materiálu	13
3.2. Pramene	14
3.3.Výskumný zámer a otázky	17
3.3.1. Výskumné otázky.....	17
4. VÝSKUMNÁ ČASŤ.....	18
4.1.Analýza psychosomatických prejavov emócií	18
4.2.Melanchólia a agresia	18
4.3.Zmena farby tváre	19
4.4 Opuchy	20
4.5. Bolesť očí	21
4.6. SMRŤ	21
4.6.1. Plač	22
4.6.2. Zaľahnutie, poézia	25
4.6.3. Úsmev, smiech	26
4.6.4. Psychosomatická smrť žien	27
4.6.5. Psychosomatická smrť mužov	29

5. ANALÝZA VÝSKUMNÝCH OTÁZOK	31
1. Otázka: žánrové špecifiká.....	31
2. Otázka: genderová odlišnosť	32
3. Otázka: aktivita a pasivita postáv	34
4. Otázka: reakcie na smrť	35
6. ZÁVER	37
BIBLIOGRAFIA	39

1. ÚVOD

1.1. Vymedzenie bakalárskej práce

Bakalárska práca sa bude zaoberať analýzou fyzických prejavov emócií naprieč rôznymi žánrami staroseveskej literatúry. V prvej časti by som predstavila teórie a pohľady bádateľov pre analýzu emócií v stredovekých textoch – ktoré sa najčastejšie odvíjajú od prebádanej staroanglickej a írskej literárnej poézie a prózy, potom by som sa zamerala na osobitosť staroseverkých textov. V metodologickej časti by som predstavila analytické postupy, rozviedla študovanú literatúru a predstavila svoje výskumné otázky, ktoré budem počas výskumu sledovať. Jadro mojej práce tvorí samotná analýza vybraných príkladov z literárnych textov a následne na ňu nadväzuje analýza výskumných otázok.

Výskumné otázky sledujú špecifické odlišnosti daných žánrov literárnych textov ale aj genderovú otázku. Gender postáv je práve spojený s kultúrne danou „normou“ spoločnosti, ktorú dané príklady buď potvrdia alebo vyvrátia. Budem sa zameriavať na kontext smrti, kde sa budem pýtať, čo konkrétne vplyva na reakciu postáv, ktorá po smrti niekoho nastane. V analytickej časti výskumných otázok sa budem snažiť hľadať nejaké príkladmi podložené súvislosti, ktoré následne krátko zhrniem v závere svojej práce.

2. TEORETICKÁ ČASŤ

2.1. Historické pozadie

Staroseverská literatúra zahŕňa literárne pramene súvisiace s obdobím vikingov (roky 800 - 1066) a škandinávskym stredovekom (roky 1066 - 1397). Zeme stredovekého severu mali veľmi bohatú domácu literárnu tradíciu, ktorá sa často prelínala s kresťanskými prvkami. S prechodom na kresťanstvo, ktorému postupne dochádzalo približne od prelomu tisícročia, nastával aj prechod od ústnej pohanskej tradície na písomné zaznamenávanie.

Pôvodné svedectvo o tejto kultúre, o ich tradícii jazyka a básnictva, nám poskytujú runové nápisy, ktoré boli vryté do kameňov či dreva. Ich vznik sa spája s národom Gótov, ktorí žili na severskom pobreží Čierneho mora a je datovaný na začiatok nášho letopočtu. Runové písmo je pokladané za prvé germánske písmo, ktoré sa okolo tretieho storočia uzemnilo aj v oblasti Škandinávie a v období vikingov už bolo hlavnou doménou stredovekých severských národov.¹

Zaznamenané literárne texty boli písané v staroseverčine (neskôr pod vplyvom kresťanstva aj po latinsky) , ktorá sa počas vikingských výprav rozšírila zo Škandinávského polostrova do okolitej Európy, čo mierne ovplyvnilo ich obsah. Jazyk sa tradične delí na západnú staroseverčinu (Nórsko, Island), východnú staroseverčinu (Švédsko, Dánsko) a staroseverčinu gótskeho pôvodu (Gotland). Medzi prvé dochované diela patria *Kniha o Island'anoch* a *Knihy o zábore zeme*, a obe sa viažu k islandskému prostrediu – pojednávajú o významných osídľovateľoch a o hlavných udalostiach ostrova.² Dnes máme zo staroseverského prostredia prístupné veľké množstvo literárneho dedičstva, ktoré nám dáva možnosť spoznať a rekonštruovať každodenný kultúrny a spoločenský život starých Severanov.

2.2. Teoretické ukotvenie pre analýzu emócií

Popularita psychologických analýz rastie aj v odvetviach kultúrnych či literárnych a často sa spája s historickými štúdiami. Štúdium emócií v staroseverských ságach je dôležitou súčasťou stredovekých štúdií, nakoľko odhaľuje mnoho o nastavení kultúrnych zvyklostí či noriem danej doby, a zároveň napovedá o „histórii“ jednotlivých pocitov, o čom sa dozvedáme práve prostredníctvom analýz emočných prejavov, resp. ich nedostatkov.

Základným prameňom našich výskumov sú literárne texty, ktoré sa často používajú ako isté „zrkadlo“ k minulým kultúram. Kristen Mills preto zdôrazňuje problematičnosť tohto pohľadu a tvrdí, že by sme mali radšej hovoriť o „literárnych reprezentáciách emócií.“³ Tieto skúmané literárne reprezentácie nie sú jednoduchým a daným portálom, cez ktoré sa preniesieme do minulosti a pochopíme, ako sa daný jednotlivec cítil. Opisy, ktoré v stredovekých (rovnako aj v staroseverských) textoch skúmame, sú ovplyvnené niekoľkými

¹ Kadečková, Helena. *Dějiny severských literatur I.*

² Kadečková. *tamt.*

³ Mills, Kristen. „Grief, Gender, and Genre: Male weeping in Snorri's Account of Baldr's death, Kings Sagas, and Gesta Danorum“ v *JEGP, Journal of English and Germanic Philology*, s. 473.

faktormi, ktoré prispeli ku skresleniu spoločenských „noriem“.⁴ Súvisia jednak s emočnými reprezentáciami dobovej kultúry, v ktorej boli vytvorené, ale aj s osobným pohľadom samotného autora, ďalej typom prostredia, v ktorom vznikali (či už je to vidiek na Islande alebo škandinávsky dvor v Nórsku), a v neposlednom rade boli ovplyvnené aj „ideológiami“ danej doby, akým bola napríklad kresťanská ikonografia.

Aby sme boli schopní analyzovať emócie v stredovekých textoch, je potrebné sa zaoberať teoretickými bádaniaami a výskumami, ktoré nám umožňujú základné porozumenie v tomto odvetví. Barbara H. Rosenwein vo svojej prelomovej knihe *Emotional Communities in the Early Middle Ages* (Emočné komunity v ranom stredoveku) zavádza pojem "emočné komunity", ktorý opisuje skupiny ľudí, ktorí zdieľajú rovnaké emočné normy – vyhodnocujú ich a rozumejú im podobným spôsobom. Tieto emočné komunity môžu koexistovať a meniť sa v priebehu času. Slúžia však ako istý rámec, ktorý dáva význam emočnému správaniu a jemne ovplyvňuje emočné reakcie. Rosenwein zavádza tento termín na identifikáciu a kategorizáciu emócií, podľa ktorého by sme sa mali ľahšie orientovať v reakciách stredovekého človeka. Ak budeme pátrať po „emočnej komunite“ stredovekej staroseverskej spoločnosti, oveľa ľahšie budeme rozumieť prejavom emócií, ktoré sa v ságach objavujú.

Porozumením a opisom emócií sa zaoberali rôzni teoretici v rôznych historických obdobiach. Základné psychologické teórie by sa dali rozdeliť do dvoch kategórií: „univerzálne teórie“, ktoré sú spojené s evolučnou psychológiou a *darwinizmom* – tie chápu emócie z hľadiska geneticky prenášaných mechanizmov, preto tvrdia, že sú základné emócie a s nimi spojené telesné prejavy rovnaké pre každého človeka v ktorejkoľvek kultúrno-sociálnej sfére. Tzv. „komponenčné teórie“ naopak tvrdia, že každú emóciu dokážeme redukovať na tri rozdielne skupiny elementov, a to z hľadiska psychologických či telesných prejavov (začervenanie), z hľadiska kognitívnych prejavov (myslenie, úvaha) a z hľadiska expresívno-behaviorálnych prejavov (učiniť verbálnu zmenu). Príslušníci tejto skupiny sa domnievajú, že spôsob, akým sa tieto elementy prelínajú je determinovaný sociálnym kontextom a jazykom.⁵

Otázkam ako interpretovať somatické prejavy emócií, objavujúce sa v literárnych textoch, sa venovala mimo iných aj Leslie Lockett, ktorá sa zamerala na skúmanie stredovekých anglických textov.⁶ Lockett zakladá svoju teóriu na tzv. „hydraulickom modeli“, čo je model psychologický, založený na vzťahu mysle a tela. Vypovedá o spojitosti rozrušenia na psychologickovej rovine, na ktoré telo reaguje zmenami tlaku či teploty, najčastejšie v okolí hrudníka. Podobné modely, ktoré považovali emócie za iracionálne a prirovnávali ich k tekutinám, ktoré sa v tele neustále hromadia až napokon vyžadujú uvoľnenie, boli bežné až do 20. storočia.⁷ Tento koncept je veľmi blízky dnešným

⁴ Mills. *tamt.* s. 474; odkazuje na Thomasa D. Hilla.

⁵ Larrington, Carolyne. „The psychology of emotion and study of the medieval period.“ *Early Medieval Europe*. s. 253.

⁶ Viz Lockett, Leslie. *Anglo-Saxon Psychologies in the Vernacular and Latin Traditions*.

⁷ Jeden z prvých teoretikov, ktorý zdôrazňoval dôležitosť humorálnej teórie emócií na severe (Islande) v stredoveku bol Lars Lönnroth; Crocker naňho odkazuje v jeho eseji, viz Crocker, Christopher. „Emotions“ v *The research companion to the medieval Icelandic sagas*. s. 243.

neurovedeckým teóriám, ktoré rovnako zdôrazňujú telesné reakcie zapríčinené silnými emóciami, ako napr. zvýšenie srdcového tlaku, zmena v tóne pleti, zvýšenie teploty v tele atď. Koncept hydraulického modelu, keď sa v dôsledku silných emočných prejavov odohrávajú dynamické zmeny v telesnej teplote a nastáva silný tlak na hrudník, je podľa literárnej vedkyne Lockett komparatívny s tým, ako keď sa nejaká tekutina varí a zrazu začne vytekať z nádoby ako následok intenzívneho zohrievania.⁸

Náhradou univerzálnych teórií a hydraulického modelu sú domnienky bádateľov ktoré tvrdia, že sú emócie síce prítomné a esenciálne podobné naprieč rôznymi kultúrami, ale spôsob, akým sú vyvolané a prežívané, závisí na konkrétnej kultúre a konkrétnom jednotlivcovi.⁹ Bádanie ohľadom emócií a emočných prejavov v staroseverskej literatúre by malo preto vychádzať zo „sociálneho konštruktivismu“. To znamená, že spôsob, akým chápali jednotlivci svojim pocitom a ako sa pri tom chovali bol ovplyvnený, ba dokonca formovaný sociálnym prostredím.¹⁰ Sarah Baccianti naopak tvrdí, že je síce dôležité odrážať sa od sociálnych konštruktov, ale hydraulický model nám dáva oveľa presnejší obraz toho, čo sa skutočne odohráva na emočnej rovine postáv, je nevyhnutné ho zakomponovať do našej analýzy, a to najmä pre výrazné opisy telesných zmien, od ktorých sa nedá odhliadnuť.¹¹ Je dobré mať na pamäti fakt, že ticho, ktoré často preberá miesto emočných prejavov neznamená ich absenciu, pocity sú naopak prítomné, len nie na verbálnej sfére textu. Rovnako je dôležitá rola násillia, kde je násillie často snahou vyjadriť a vydať zo seba hnev pociťovaný postavami.¹²

Súčasnú medzikultúrne štúdiá zdôrazňujú fakt, že racionalita a emocionalita nie sú opozitá, ako im rozumeli kedysi, skôr sa navzájom doplňajú vzájomnou interakciou.¹³ Emócie predstavujú totižto základ pre sociálne či morálne správanie a chovanie. Väčšina teórií uznáva kognitívne predporozumenie emóciám. V prípade univerzálnych teórií sa vyhodnotenie, či porozumenie emóciám, deje v súlade s aktuálnymi cieľmi, ktoré sú relevantné pre danú situáciu, a v prípade komponentných teórií zas v súlade s množinou vlastností podmienených situáciou aj kultúrou. Moment „*action readiness*“ sa tiež zmieňuje ako dôležitý element v oboch prípadoch. Ide o domnienku, že emócia nás pripravuje na nejaký čin, pričom je ten akt zvolený z kultúrne daných možností, a preto je dôležité poznať sociálno-kultúrny kontext.¹⁴

V stredovekej anglickej (a írskej) tradícii je prítomnosť emócií v textoch oveľa viac prebádaná ako v staroseverskej, preto teoretici často vychádzajú zo staroanglických textov, prípadne sa ich analýzou inšpirujú. Ak sa pozrieme konkrétnejšie na tieto literárne texty, pri

⁸ Lockett. *tamt.*

⁹ Crocker, Christopher. „Emotions“ v *The research companion to the medieval Icelandic sagas*. s. 241.

¹⁰ Rosenwein, H. Barbara. *Worrying about emotions*. s. 836.

¹¹ Baccianti, Sarah. „Swelling in Anger: Somatic Descriptors in Old English and Old Norse Literature“ *Emotion and Medieval Textual Media*. s. 57.

¹² Týmto pocitom sa zaoberala aj Sarah Baccianti, analyzovala výrazy ako „nadúvanie“ či „vyváranie“ (po islandsky objavujúce sa výrazy ako *þrunginn móði* v poézii a *þrútinn* v próze), ktoré tiež opisovali silné emócie objavujúce sa ako reakcia na hnev v istých situáciách; Baccianti. *tamt.* s. 62.

¹³ Viz Larrington. *tamt.*

¹⁴ Larrington. *tamt.*

prežívaní hnevu sa objavujú opisy ohľadom zvýšenej telesnej teploty, nárast hrudníka, zmena farby pleti či „prasknutie“ kože, čím sa poukazuje na hlboké prežívanie nekontrolovaného pocitu, čo ústi až do „roztrhnutia“ oblečenia či práve kože. Pocit hnevu je možné pozorovať podľa spomínaného hydraulického modelu, ale často sa zmieňuje aj dôležitosť vzťahu medzi myslou a hrudníkom, ktorá sa zjavuje v dôsledku silnej mentálnej aktivity vyvolanej hnevom či zármutkom. Toto spojenie sa viaže prevažne k staroanglickej poézii, kde identifikovali mentálny stav v oblasti hrudníka namiesto hlavy. Staroanglický výraz *mod*, najčastejšie chápaný ako *mind*, čiže myseľ, bol charakterizovaný vnútorným prežívaním nejakej emócie. V prípade, že bola emócia asociovaná odvahou, pýchou či hnevom, stávala sa nekontrolovateľnou a bolo potrebné ju dostať zo seba von cez nejaký akt prejavovaný daným charakterom. Staroseverský výraz *módr*, ktoré zrejme vychádza z rovnakej tradície, má trochu iný význam, najčastejšie charakterizovaný ako veľmi silno prežívaná vášeň alebo odpoveď na situáciu, a je asociovaný s hnevom aj odvahou. V staroseverskej tradícii nebol zachovaný žiaden diškurz ohľadom emócií, nedá sa určiť, či pokladali *módr* za centrum emócií, tak ako sa to dá predpokladať u staroanglickej.¹⁵

Existuje tendencia prirovnávať staroseverskú tradíciu k staroanglickej či írskej. Niektorí teoretici, ako napríklad Kristen Mills, kritizujú domnienku, že by tieto kultúry kládli väčší dôraz na vonkajšie aspekty ako na vnútorné, ale dodáva aj to, že opisy emócií, ktoré spôsobujú groteskné transformácie tela, sú v skutku oveľa nápadnejšie, ako v staroanglickej, tak aj v staroseverskej literatúre. Svojimi príkladmi o opuchu z emócií ilustruje, že hydraulický model sa dá použiť na vysvetlenie niektorých známych častí v ságach,¹⁶ ale určite sa nedá pokladať za univerzálny model pri našom bádani.

2.3. Teórie pre analýzu emócií v staroseverských textoch

Na prvý pohľad sa zdá, že sú staroseverské texty kľudné z hľadiska emočného prežívania ale v skutočnosti sú nabité vášnivou emocionálnou turbulenciou. Ako tvrdí literárna teoretička Sif Rikhardsdóttir „klamlivo lakonické reakcie a nedostatok verbalizácie vnútorných emocionálnych stavov alebo pocitov nie sú spôsobené nedostatkom literárnych prostriedkov zobrazenia emócií.“¹⁷ Jedná sa o emotívny scenár, odlišný od tých našich a jedinečný aj v rámci literárnych textov danej doby, ktorý uprednostňuje somatické ukazovatele pred verbálnym prejavom.¹⁸ Pohľad bádateľov na prítomnosť emócií v stredovekých textoch vychádza z nasledujúceho tvrdenia: „Emócie sú vždy získané z druhej ruky...prostredníctvom gest, telesných zmien, slov, výkrikov, slz. Žiadna z týchto vecí nie je emóciou; sú to symptómy, ktoré sa musia interpretovať – jednak osobou, ktorá ich prežíva, tak aj pozorovateľmi.“¹⁹ Rovnaký postup sa dá aplikovať pri analýze staroseverských textov. Emočná realita nie je prítomná v texte, ale cez isté slová opisujúce psychosomatické zmeny je možné ju vydedukovať.

¹⁵ Baccianti, Sarah. „Swelling in Anger: Somatic Descriptors in Old English and Old Norse Literature“ *Emotion and Medieval Textual Media*. s. 54-55.

¹⁶ Mills, Kristine. *Grief, Gender, and Mourning*. s. 169-170.

¹⁷ Rikhardsdóttir, Sif. *Emotion in Old Norse Literature: Translations, Voices, Contexts*. s. 1.

¹⁸ Rikhardsdóttir. *tamt.*; viz ďalej v *Translating Emotion*. s. 177.

¹⁹ Rosenwein. H. Barbara. *Emotional Communities*. s.27.

Pri analýze psychosomatických javov je potrebné brať ohľad na niekoľko faktorov. Je potrebné zdôrazniť, že pri zobrazenej spoločnosti ság bola prítomná vysoká miera „výtvoru, umelosti“²⁰. Tento výtvor je možný chápať ako dôsledok komplexne prepojených faktorov, akým bolo miesto vzniku literárneho textu alebo autorov zámer. Ďalším faktorom je žáner literárneho textu, ktorý istým spôsobom vplýva aj na opis psychosomatických ukazovateľov. V súvislosti s eddickými hrdinskými piesňami by sa dalo argumentovať, že autori ság sa snažili o prerozprávanie hrdinského veku, preto ich opisy postáv sú precítené veľkými gestami a pamätihodným jazykom. Známý bádateľ William Ian Miller konštatuje, že „...veľká časť prejavov emócií je sprostredkovaná s vedomím, že sú prezentované verejnosti“²¹, čo je taktiež potrebné mať v zreteli.

Iným faktorom, ktorý vplýva na kultúrny portrét emócií, je gender protagonistov. Vyjadrovanie a spôsob prejavu emócií sa líši na základe toho, či sa jedná o ženskú alebo mužskú postavu. Stredoveká anglická literatúra kladie rozdiely napríklad v základni, ku ktorej pripisovali centrum emočného diania: v prípade mužov sa hnevom či zármutkom presiaklo celé ich telo, kým u žien sa centrum prežívania zúžil na oblasť hrudníka. Podobne tomu bolo v staroseverskej tradícii.²² Zo zistení vedkyne Baccianti vyplýva, že pri negatívnych emóciách predstavovalo verbálne vyjadrenie emócií výnimku u žien, u ktorých je pozorovateľné zvýšenie hlasu alebo dokonca vyslovenie pocitov nepokoja. Ale ak odhliadneme od výnimiek, pocity hnevu či smútku si ženy uzatvárali práve v okolí hrudníka a z dôvodu, že im bolo „zakázané“, alebo nežiaduce, vyžadovať odplatu a pomstu, sa zameriavali na smútočné rituály, ktoré zahŕňali plač a nariekanie, v snahe vypustiť zo seba pociťovaný zármutok. V prípade mužov sa objavovali nekontrolované telesné zmeny, preto bolo dôležité vyjadriť svoje emócie činmi, resp. skladaním poézie. U mužov sa teda očakával akt prameniáci z negatívnych pocitov, ktorým sa emócie zviditeľnili a dostali sa takpovediac „na povrch“. Tento akt často predstavovalo aj násilie, teda pomsta – preto sa stalo dôležitým správne interpretovať tieto somatické prejavy.²³

²⁰ Viz Andersson. “Is there a History of Emotions in Eddic Heroic Poetry?” s. 201; preklad: Mills, Kristine. *Grief, Gender, and Genre*. s. 474.

²¹ Miller, Ian William. *Emotions and the sagas*; s. 104.

²² Baccianti, Sarah. „Swelling in Anger: Somatic Descriptors in Old English and Old Norse Literature“ *Emotion and Medieval Textual Media*. s.66.

²³ Baccianti, Sarah. tamt. s. 66; podobne argumentuje aj Mills vo svojej práci; Mills. Kristen. *Gender, Grief, and Mourning*. s. 172.

3. METODOLÓGIA

3.1. Výber materiálu

Za východisko môjho bádania pokladám domnienku, podloženú viacerými teoretikmi, že staroseverská kultúra chápala emócie ako fyzické javy, to znamená, že telesné a mentálne aspekty vnímala prepojene, nie sú jasne rozlíšené vnútro a vonkajšok, vo viacerých textoch nenájdeme „dichotómiu tela a duše.“²⁴ Pri práci so staroseverskými literárnymi textami je preto dôležité sledovať opisy človeka z holistického hľadiska, tj. sledovať prepojenie duše s telom.

Dôležitou indikáciou je opis tela, psychofyzické reakcie, výraz tváre. Tvár pokladali za zrkadlo vnútorného sveta, ktoré malo sprostredkovať informácie ohľadom šťastia, rozrušenia alebo nepohodlia, čo potvrdzuje, že vnímali emócie, ako niečo telesne zjavné namiesto ich skrytej existencie niekde v podvedomí.²⁵ Najčastejšie sa jedná o začervenanie alebo zblednutie. Medzi ďalšie príznaky môžeme zaradiť aj opuchy tela alebo bolesť očí – tá sa objavuje ako istý vnútorný konflikt či vina, ktorú často protagonista prijíma zvonka a nedokáže sa jej ubrániť.²⁶ Medzi špeciálne kontexty, ktoré vyvolávajú silné emočné reakcie patrí smrť. Reakcia na smrť nejakej osoby má rôzne podoby, napr. bezslovné zaľahnutie do postele, trhanie si šiat. Najsilnejšou reakciou na zármutok je psychosomatická smrť.

Základné pramene k mojim analýzám predstavujú staroseverské literárne texty. Staroseverské texty sú jednak dôležitým historickým prameňom, z ktorých sa dajú odvodiť fakty a príhody vikingského obdobia, ale aj osudy a životy rôznych ľudí – bojovníkov, skaldov, vládcov, a iných. Sú najdôležitejším dedičstvom stredovekej staroseverskej kultúry. Budem sa zameriavať na tie texty, ktoré obsahujú opisy pasáž relevantných pre moje bádanie. Daný materiál – a teda konkrétne literárne texty – som si vybrala na základe sekundárnej literatúry, ktorá na príklady odkazuje, ale aj cez vyhľadávanie fyzických prejavov emócií či výrazov pomocou webovej stránky „*ONP: Dictionary of Old Norse Prose*“.²⁷

Spôsob hľadania bol zameraný na výrazy, ktoré naznačujú prítomnosť emócií v textoch, tj. hľadala som psychosomatické opisy, fyzické prejavy – ako plač, začervenanie, opuchy - , výskyt poézie, ktorá nahrádza repliku postáv a môže odkazovať na silne prežívané emócie, alebo som v texte hľadala výskyt smrti a jeho následky. V tejto práci budem dané výrazy analyzovať: sledovať kontext, v ktorom sa výraz objavuje, reakcie okolia, typ dôsledkov, napríklad pri smrti sledovať, kedy a ktoré prípady končia „vyliečením“, prekročením zármutku, a ktoré naopak samovraždou a ako sa tieto prípady líšia na základe genderu. Analyzované príklady budem triediť podľa jednotlivého typu výrazov.

²⁴ Novotná, Marie. *Pojetí těla v staroseverské literatuře*. s. 57.

²⁵ Wolf, Kristen. *Somatic Semiotics*. s. 143.

²⁶ Novotná, Marie. *Pojetí tela*. s. 46-49.

²⁷ *ONP: Dictionary of Old Norse Prose* (online). Kodaň: Department of Nordic Studies and Linguistics (NorS), University of Copenhagen. Dostupné z: [ONP: Dictionary of Old Norse Prose \(ku.dk\)](http://onp.ku.dk)

3.2.Pramene

Na základe žánrov sa dajú literárne texty, ktoré vo svojej analýze používam, rozdeliť nasledovne: na eddické epické piesne s mytologickou alebo hrdinskou tematikou, na skaldskú poéziu v *Snorriho Edde*, ďalej na ságy kráľovské, medzi ne patria ságy z diela *Heimskringla* a *Fagrskinna*, rodové ságy – sem patria *Sága o Egilovi*, *Sága o Njálovi*, *Sága o ľuďoch z Eyru*, *Sága o ľuďoch z Lososieho údolia*, *Sága o jómnských vikingoch*, ságy o dávnoveku – *Sága o Völsungoch* a *Sága o Ragnarovi Huňatej nohavici*, ságy o súčasnosti: *Sága o Gizurovi Porvaldssonovi* a príklad na kroniku predstavuje Saxovo dielo *Gesta Danorum*.

Pre širší kontext mojej práce by som uviedla diela, z ktorých budem pre svoju analýzu čerpať, a rozobrala ich žánrové špecifiká. *Poetická Edda*, nazývaná aj *Staršou Eddou*, je zbierka epických mytologických a hrdinských básní, ktoré vznikali okolo 9. a 10. storočia, a šírili sa ústne až do ich písomného zaevidovania v 13. storočí. Tieto pohanské piesne pojednávajú o rôznych udalostiach zo sveta bohov, o mytologických motívoch, o germánskej filozofii a poučkách ako dobre žiť, obsahujú rady, poučenia, osudy rôznych bohov ale aj ľudí – bojovníkov aj obyčajných smrteľníkov. *Poetická Edda* predstavuje súbor prvého dochovaného literárneho dedičstva stredovekej severskej spoločnosti a dnes už je preložená do viacerých jazykov, mimo iných aj do češtiny.

Eddické piesne sú jednoznačne špecifické tematicky aj žánrovo. Ich básnický štýl je ovplyvnený tým, že sa dlho šírili iba ústnym podaním. To znamená, že ich konkrétnu podobu prednesu formuloval samotný vyprávač, strofy sa občas menili, dopĺňali sa rôznym spôsobom, podliehali tvorivým procesom daného prednášajúceho. Išlo o snahu prerozprávať dávny hrdinský vek v období, kedy už boli bohovia vo veľkej miere zľudštení.²⁸ Mytologické básne sa dokopy skladajú z 10 piesní, a predstavujú záznam pohanského germánskeho náboženstva. Hrdinské piesne naopak rozprávajú o dobrodružstvách bojovníkov. Ich dej sa odohráva aj v inom prostredí, než v germánskom, preto bol ovplyvnený aj inými národmi. Toto prelínanie vidíme napríklad v postave Atliho, ktorá sa v básňach objavuje a odkazuje na významného hunského panovníka Attilu.

Väčšina diel z tohto obdobia bola zaznamenaná bez známosti autora. Inak tomu bolo v prípade známej literárnej a politickej osobnosti Snorriho Sturlusona. Snorri bol historikom aj básnikom, ktorému je pripisované autorstvo *Mladšej Eddi*, alebo *Prozaickej Eddi*, rovnako autorstvo diela *Heimskringla* a menej podložene sa jeho meno spája aj so známou ságou o Egilovi Skallagrímsonovi. Snorriho Edda je jedno výnimočné dielo stredoveku, a to, že sa naplnil pôvodný zámer autora, t.j. zostaviť príručku skladskej poetiky, a tým ju znovu oživiť, čo vskutku inšpirovalo dobových básnikov Islandu, je iba jedným z prínosov tohto literárneho textu. Prozaická Edda predstavuje aj jednu z prvých pokusov zostaviť staroseverskú mytológiu, popisuje mimo iné predstavu o vzniku sveta (silno ovplyvnenou kresťanskou ideológiou), ďalej rozvíja presvedčenie stredovekých dejepisárov, podľa ktorých boli bohovia

²⁸ Kadečková, Helena. „Předmluva“ v *Edda*. s. 14.

ľudmi - dôležitými predkami, zakladateľmi rodov, uctievaní ako bohovia. Snorri sa snaží vyložiť rod Ásov podobným spôsobom.

Heimskringla (v preklade „Okruh sveta“) je zbierkou ság o nórskeho kráľoch. Začína príbehmi známeho švédskeho rodu Ynglingov, o ktorých tvrdí, že sú potomkami boha Yngviho, ale obsahuje aj významné dielo *Sága o Svätom Ólafovi*. Táto sága opisuje život a pôsobenie známeho nórskeho kráľa Ólafa Haraldssona, ktorý sa stal dôležitým svätcom a patrónom Nórska. Text je pozoruhodný aj kvôli rozširujúcemu sa kresťanstvu, ktorý sa pomocou pôsobenia Ólafa, dostáva do staroseverského prostredia.

Ságy o dávnoveku sú známe tým, že mali byť zábavné, plné fantázie, a často plné výmyslov. K týmto žánrom patrí *Sága o Völsungoch*, ktorá vznikla v druhej polovici 13. storočia a predstavuje parafrázu hrdinských básní staršej Eddi. Medzi ságy o dávnoveku patrí aj *Sága o Ragnarovi Huňatej nohavici*. Jedná sa o dielo rovnako z 13. storočia, ktoré opisuje osud významného bojovníka Ragnara Lodbroka (alebo Lothbroka). Ragnar žil v 9. storočí a bol synom známeho švédskeho kráľa Sigurda Ringa. O jeho osobnosti vieme z viacerých prameňov, okrem islandských ság aj zo staroseverskej poézie, z rôznych legiend, z dánskej kroniky *Roskildekrøniken* a taktiež sa spomína aj v anglosaských textoch ako otec historickej postavy, zvaného Ivar Bezkostný (*Ívarr hinn Beinlausí*), anglického kráľa, či v zmienkach na silného vikinga, ktorý vyšiel ako víťaz z viacerých bitiek na území Anglicka a Írska. Ságy a legendy tvrdia, že sa stal kráľom Švédska aj Dánska, ale existencia ohľadom jeho osoby je podľa historikov stále sporná. Ako je už známe o ságach o dávnoveku, veľkú časť jeho príbehu predstavujú vymyslené a dokreslené legendy, ktoré mali v prvom rade zaujať a nadchnúť čitateľa.

Sága o Ragnarovi Lodbrokovi sa začína pôvodom mytologickej postavy Áslaug, opisuje úspešné víťazstvo Ragnara nad hadom, v dôsledku čoho si zoberie za ženu krásnu dcéru Erla Gotlandu, Þóru Borgarhjörtr. V pokračovaní opisuje stratu Þóry, Ragnarovo stretnutie a manželstvo s Áslaug, naznačuje osud jeho výnimočných synov, medzi ktorých patril Ivar, Björn, Hvitserk, Ragnvald a Sigurd Haddocký. Sága sa končí Ragnarovou tragickou smrťou v boji proti kráľovi Northumbrie (Severohumberska), a krátkym opisom osudov, ktoré postretli jeho synov. Text je plný tvrdých vikingských bojov a poézie, ktoré často nahrádzujú repliky postáv, ako napríklad významná báseň Ragnara pri jeho smrti.

Rodové ságy sa naopak zaoberajú príhodami a osudmi príslušníkov nejakého významného rodu, v ktorom rozprávač zastáva striktné historický (nefiktívny) naratív.²⁹ Medzi významné rodové ságy patria staroislandské ságy, ktoré pochádzajú z 13. storočia a opisujú udalosti medzi obdobím od prvého osídlenia ostrova okolo roku 870 do doby christianizácie, ktorá prebiehala na prelome tisícročia. Ich dej sa zameriava primárne na ľudskú spoločnosť, na osudy obyvateľov Islandu, namiesto héroických či nadprirodzených postáv, a často rozprávajú o konfliktoch, ktoré sa ťahali cez rôzne generácie. Do tejto zbierky patria *Sága o Njálovi*, *Sága o ľuďoch z Lososieho údolia*, *Sága o ľuďoch z Eyru* a *Sága o ľuďoch z Ljósavatnu*. Medzi rodové ságy by sme mohli zaradiť aj *Ságu o jómських*

²⁹ O'Donoghue, Heather. *Narrative in the Icelandic family sagas: meaning of time in Old Norse literature*. s. 2.

vikingoch, ale tu je potrebné dodať, že sa niekedy začleňuje aj ku kráľovským ságam alebo ságam o dávnoveku.

Najznámejšou z nich je *Sága o Njálovi* – tá je práve považovaná za najdlhšiu z rodových ság. Jej dej je situovaný na juh Islandu okolo roku tisíc, tj. obdobie, kedy bolo kresťanstvo oficiálne prijaté na islandskom Altingu. Podľa bádateľov je vplyv kresťanstva pociťovaný napríklad cez rolu spravodlivosti, ktorej literárny text kladie centrálnu postavu.³⁰ V popredí ságy je podrobné vykreslenie politickej a spoločenskej situácie cez rôzne spory, ktoré sa v tom čase odohrávali. Zaoberá sa dôsledkami pomsty na obranu rodinnej cti a opisuje 50 rokov trvajúcu krvnú odplatu. Sága zobrazuje, ako sa aj čestní jednotlivci môžu zničiť v dôsledku sporov, a opisuje koncepciu cti, ktorá podnecovala k odplate za každú urážku. Urážky a popichovanie boli často zamerané na „mužské ideály“, ako napr. v prípade zosmiešňovania Njálovej chýbajúcej brady. Na *Ságu o Njálovi* sa často odkazuje práve v súvislosti so spoločenskými normami, ktoré sa týkajú mužov, čo bude zjavné aj z mojej analýzy samotného textu.

Jednou z najpopulárnejších rodových ság je *Sága o Egilovi*, odohrávajúca sa v období 9.-10. storočia. Vykresľuje výraznú postavu básnika a bojovníka Egila Skallagrímssona. Charakter Egila predstavuje typické vykreslenie staroseverskej agresívno-maskulínnej etikety, ba až niekedy sa zdá byť jej prehnanou karikatúrou.³¹ Už v detstve sa prejavila jeho dominancia nad rovesníkmi a kamarátmi, a už vtedy bolo zrejmé, že z neho vyrastie silný hrdina, ktorý vyjde z každého boja ako víťaz. Je surový, neposlušný, škaredý, je majstrom mágie rún, ochranca žien, zabijak podriadených mužov, a nadovšetko je vynikajúcim básnikom. Napriek jeho surovej a krutej povahe je extrémne lojálny voči priateľom aj voči etickým nariadeniam spoločnosti, ale zároveň je vikingom, ktorý prehryzie niekomu krk a druhého upáli zaživa bez mihnutia oka.

Ságy o súčasnosti predstavujú vykreslenie osudov rodu Sturlungov. Ide o historické obdobie medzi cca. 1220-1264 rokmi, zvaný „vek Sturlungov“. Do tohto rodu patril aj už spomenutý Snorri Sturluson. Tieto ságy opisujú historický a kultúrny kontext, v ktorom pôsobil tento významný rod. Dozvedáme sa, akým význačným spôsobom formovali a utvárali dejiny Islandu v 13. storočí. Príklad na ságu o súčasnosti predstavuje *Sága o Gizurovi Þorvaldssonovi*.

Vo svojej práci analyzujem aj významnú kroniku z 11. storočia, ktorú napísal dánsky historik Saxo Grammatico. *Gesta Danorum* (v preklade „Činy Dánov“) je dôležitým literárnym prameňom. Opisuje históriu stredovekého Dánska, od začiatkov založenia dánskeho národa, osud prvého známeho dánskeho kráľa Grama, ale nájdeme v nej aj historické udalosti Estónov, Slovanov a Lotyšských obyvateľov. Táto kronika bola napísaná po latincky a bola silne ovplyvnená kresťanstvom.

³⁰ Novotná, Marie. „Předmluva“ v *Staroislandské ságy*. s. 17.

³¹ Viz Þorgeirsdóttir, Brynja. „Emotions of a Vulnerable Viking: Negotiations of Masculinity in Egil’s saga.“ *Masculinities in Old Norse Literatur*, s. 147-48.

3.3. Výskumný zámer a otázky

Svoju analýzu budem členiť podľa spozorovaných psychosomatických javov, ktoré budem bližšie komentovať. V tejto práci predstavím istý „súbor“ analýz prípadov, kedy sa v textoch objavuje psychosomatická smrť a iné emočne nabité následky vo forme psychofyzických prejavov emócií. V súvislosti so smrťou budem sledovať, kedy a v akom kontexte sa jednotliviec v ságe dopustí samovraždy, príklady, keď v dôsledku nastáva psychosomatická smrť, alebo naopak kontext, v ktorom protagonista dospeje k „vyliečeniu“ a prekonaniu zármutku zo smrti blízkeho.

Viacero bádateľov podložilo fakt, že psychosomatické javy, ktoré sa týkajú zármutku či smrti, sa odlišujú na základe genderu daného charakteru. Cez zhromaždenie príkladov sa budem snažiť o zodpovedanie otázky, prečo tomu tak je a v korelácii akých faktorov, či pri akom pozadí k tejto odlišnosti dochádza.

Ďalším faktorom, ktorý by mohol ovplyvniť psychosomatické a emočné javy prítomné v literárnych textoch je samotný žáner textu. Budem sa zaoberať eddickými piesňami, Snorriho prozaickou Eddou, a rôznymi žánrami ság, medzi ktorými budem zrovnávať prítomné symptómy a reakcie postáv.

V nasledujúcej časti svojej práce sa budem snažiť o zozbieranie reprezentatívnych príkladov z rôznych žánrov staroseverských textov. Ich analýzu budem používať ako primárny zdroj k zodpovedaniu svojich výskumných otázok. Otázky som si stanovila na základe študovanej sekundárnej literatúry, ktoré odrážajú výskumy a analýzy uskutočnené v danom odvetví. Otázky by mali prehĺbiť moje porozumenie a pomôcť k nastoleniu nových pohľadov na analyzované fyzické prejavy emócií a ich súvislosti.

3.3.1. Výskumné otázky:

1. Dá sa na základe ilustračných príkladov rozlíšiť typ či charakter opisu fyzických prejavov emócií, ktorý by sa viazal ku konkrétnym žánrom?
2. Dá sa na základe primárnych prameňov doložiť často tradovaný obraz mužov bez emócií? Je plač genderovo podmienený?
3. Je aktívna či pasívna reakcia postáv na psychicky záťažovú situáciu genderovo podmienená?
4. Čo ovplyvňuje reakciu postáv na bolestivé správy o úmrtí blízkej osoby?

4. VÝSKUMNÁ ČASŤ

4.1. Analýza psychosomatických prejavov emócií

Moje analýzy budú vychádzať z už spomínaných symptómov: zmena farby tváre, nárast hrudníka, opuchy, analýza hnevu a agresie, bolesť očí, objavujúci sa pocit melanchólie, plač, psychosomatická smrť.

4.2. Melanchólia a agresia

Staroseverské pojetie melanchólie bolo založené na Hippokratovej teórii o telesných šťavách, ktorá v stredoveku dominovala a ovplyvňovala fyziologický pohľad na ľudské telo a jeho mechanizmy.³² Podľa tejto teórie narušenie balansu v ktorejkoľvek telesnej šťave ústilo do rôznych chorôb. Neskôr sa začali formulovať charakteristické typy odvíjajúce sa od jednotlivých štíav, ktoré boli spájané aj s rôznymi obdobiami života, so štyrmi elementmi či ročnými obdobiami. Samotný výraz melanchólie je odvodený od gréckeho výrazu „*melania cholé*“, čo v preklade znamená čiernu žlč. Melancholická postava je značná prudkosťou a mlčanlivosťou, biedou a ospalosťou, temperamentnosťou a nepoctivosťou, závisťou a chladnou a suchou povahou.³³ Ľudia s tmnou povahou boli citlivejší na melanchóliu, ktorá sa výrazne prejavovala v jesennom období.

V *Ságe o Egilovi* sa objavujú pocity zármutku, melanchólie a skleslej nálady, ktoré pre iné ságy nie sú až tak príznačné. Pocity melanchólie sa vyskytujú v krátkom opise po smrti Egilovho otca Skallagríma. Narátor píše, že „*Egil bol nepokojný a s pokročilejšou zimou sa stal stále viac melancholickým.*“³⁴ V českom preklade je použitý výraz „neveselí“³⁵ na miesto „melancholický“, ako v preklade do angličtiny. Potom sa píše už len o lete a o plánovanom vyplachtení do Anglicka.

Ďalšie opisy melancholickej nálady, prejavenej agresie a zármutku sa v ságe objavujú v kontexte Egilovej lásky. Ásgerð sa narodí na ich rodinnej farme v Borg, a Egilovi rodičia sa stanú jej vychovávateľmi. Keď si Egilov starší brat Þórólf chce vziať Ásgerð za ženu a odísť s ňou do Nórska, si začne čítať všímavé prítomné emócie. Egil sa na svadbe nezúčastní kvôli chorobe, ale namiesto toho sa vyberie na slávnosť v Atley, kde zabije troch mužov a štvrtému odsekne nohu. Tu vidíme konkrétny príklad na mužské násilie v dôsledku silných emočných prejavov a snahu o ich prekonanie, preto môžeme z diania vydedukovať, že bol Egil zaľúbený do Ásgerð, a jej strata mu spôsobovala utrpenie.

O niekoľko rokov neskôr v jednej bitke dôjde k smrti Þórólfa, v dôsledku čoho Ásgerð ovdovie. Egil si ju chce vziať za ženu ale Ásgerð mu nedá jednoznačnú odpoveď a vyzerá neradostne, smutne. Egila premôže hlboká melanchólia práve v období jesene. Je nešťastný,

³² Þorgeirsdóttir, Brynja. „Emotions of a Vulnerable Viking: Negotiations of Masculinity in Egil's saga.“ *Masculinities in Old Norse Literatur*. s. 149-50.

³³ Þorgeirsdóttir, tamt. s. 149.

³⁴ *Egil's Saga*. s. 122.

³⁵ *Sága o Egilovi synu Skallagrímově*. Preklad: Vrátný, Karel. s. 131.

smutný, drží si ovisnutú hlavu dlaňami.³⁶ Jeho priateľ Arinbjorn ho vyzve, aby mu zarecitoval báseň, lebo sa chce dozvedieť, o čo vlastne ide, čo sa v ňom odohráva. Vysvitne, že myslí na istú ženu, ktorej meno najprv nechce prezradiť, ostáva tajuplne zakomponované v *kenningu*, až neskôr vysloví kvôli komu sa trápi, a nie je to nik iný, ako samotná Ásgerð. S pomocou Arinbjorna, ktorý sa zaňho prihovori, napokon Ásgerð súhlasí so zásnubami a Egil sa stane šťastným a spokojným. Skutočné emócie Egila sa prejavujú v jeho básňach, ktoré je tiež potrebné interpretovať. V tomto príklade vidíme aj to, že hrali ženy vedľajšie postavenie v ságach – Ásgerð bola akoby neviditeľná, nemala žiadne skutočné názory a myšlienky, v texte nikdy neprehovori a existuje len ako pasívny objekt Egilovej túžby a prostriedok na jeho uzdravenie.³⁷ Liekom proti bolesti bolo získanie požadovanej ženy.

Pri analýzach Egilovej povahy sa občas objavuje fenomén „*lovesickness*“, teda nemoc lásky, príznačný pre kontinentálnu Európu. Práve týmto fenoménom si niektorí teoretici snažili vysvetliť kontext melanchólie a zármutku, ktorý sa v staroseverských textoch objavuje. „*Lovesickness*“, v preklade „onemocnenie lásky“, sa považuje za chorobu čiernej žľče, rovnako, ako samotná choroba melanchólie. Nemocou lásky trpeli prevažne ušľachtilí rytieri a králi a stala sa ústrednou témou niekoľkých literárnych diel z 12. storočia (najmä vo francúzskej či staroanglickej literatúre).³⁸ Hlboko pociťovaná melanchólia, žiaľ a trápenie sa kvôli láske boli považované za istý aristokratický či noblesný status. Existuje predpoklad, že preklady kontinentálnych diel z Európy do staroseverčiny spolu s prekladom významného arabského medického diela (známym pod názvom *Viaticum*), v ktorých je fenomén „*lovesickness*“ prítomný, ovplyvňovali literárne texty Severanov.

K symptómom zamilovanosti patrí krehkosť, bledosť, suché a vychudnuté telo, hlboké trápenie, posadnutosť a nestabilná nálada³⁹, rovnako sa spája so sklonmi k insomnii, izolovanosti, samote či túžbe po smrti. Ak sa človek nevylieči z takéhoto onemocnenia, môže stratiť všetku sebakontrolu, čo vyústi v prehriatom či dehydratovanom tele, nastane vyschnutie krvi, stmavne mu pokožka, až nastane úplné šialenstvo či skutočná smrť. Táto teória zďaleka nie je pravidlom pre staroseverské ságy, ale pri analýze *Ságy o Egilovi* môžeme pozorovať podobné príznaky na mieste, kde Egil trpí láskou a zármutkom, preto som pokladala za dôležité objasniť aj tento teoretický koncept.

4.3. Zmena farby tváre

Zmena farby tváre je pomerne známym znakom, ktorý sa v literárnych textoch objavuje, a poukazuje na prítomnosť emócií. V *Ságe o Egilovi* je opísaná pasáž, kde Kráľ Harald vyjadruje svoj hnev mlčaním, ale z naratívu sa dozvedáme, že sa začervenal, čo bolo pre ostatných ľudí jasným znakom jeho mentálneho stavu.⁴⁰ Začervenanie najčastejšie značí prítomnosť hnevu a občas pramení aj zo zármutku.

³⁶ *Egil's Saga*. s. 103.

³⁷ Þorgeirsdóttir. tamt. s. 158.

³⁸ Viz Wack, Mary Frances. *Lovesickness*.

³⁹ Þorgeirsdóttir. tamt. s. 150.

⁴⁰ *Egil's Saga*. s. 18.

V známej pasáži v *Ságe o Njálovi* sa často cituje Flosiho psychosomatický stav, ktorý je v texte charakterizovaný opisom, že „*byl ve tváři střídavě rudý jako krev, bledý jako suchá tráva a temný jako heř*“⁴¹. Tento stav nastal v dôsledku rozrušenia, keď ho jeho neter chcela prihovoriť k pomste za zosnulého tým, že mu položila na ramená plášť, v ktorom dotyčného zabili. Flosiho stav je jedným s príkladov toho, že sa prejavy začervenania a zblednutia objavujú nesystematicky, sú používané aj ako synonymá. Podľa istých teórií môžeme predpokladať, že zvyšovanie či znižovanie teploty nehrá pri prejavovaní emócií žiadnu špecifickú rolu.⁴²

4.4. Opuchy

Príznak opuchnutia či nadúvania tela sa objavuje taktiež v súvislosti s nejakou silne emočnou situáciou. V *Ságe o Völsungoch* Sigurdovi praskne brnenie po tom, ako sa dozvie, že ho Brynhild miluje ale ich láska musí zostať nenaplnená, lebo sa už oženil s inou.⁴³ Podobne u postavy Eyjólf v *Ságe o ľud'och z Ljósavatnu* – po tom, ako sa dozvie o umieraní priateľa, celý opuchne až sa nevie vyzliecť z vlastného oblečenia.⁴⁴ V *Ságe o Egilovi* sa tiež objavuje opuchnutie, ktoré vyústi do prasknutia oblečenia. Pri pochovávaní svojho zosnulého syna Boðvara mal Egil na sebe tesne priliehajúce pančuchy a po bokoch čipkovanú tuniku, ktoré praskli kvôli jeho nadutému telu.⁴⁵ Jeho reakciu zaľahnutia a túžbu po smrti budem podrobnejšie opisovať v časti „analýza smrti“.

V *Ságe o Njálovi* sa objavuje ďalšia pozoruhodná reakcia emočne nabitého charakteru Þórhalla Asgrimssona. Správa o smrti jeho pestúna Njála sa ho dotkla natoľko, že „*celý otekl a z obou uší mu začala praménkem téct krev, kterou nebylo možno zastavit. Ale když potom upadl do bezvědomí, zastavila se sama.*“⁴⁶ Hneď na to sa postaví a prehlási: „*ale nyní bych se rád za to, co se mi stalo, pomstil na někom z těch, kteří ho upálili.*“⁴⁷ V neskoršej pasáži sa objaví ďalší opis Þórhallovej reakcie a hnevu, hneď po tom, ako sa dozvie, že jeho priateľ Morð a ostatní muži boli odsúdení k vyhnanstvu: „*Když to Þórhall uslyšel, rozčilil se tak hrozně, že nebyl schopen pronést jediné slovo. Vyskočil z lůžka, uchopil oběma rukama kopí, které kdysi dostal od Skarphedina, a vrazil si je do nohy. Když pak vytrhl kopí z rány, zůstalo na něm viset kus masa a pevná část otoku, ale z rány se vyvalila krev spolu s hnisem takovým proudem, že po zemi tekł potok.*“⁴⁸

V týchto prípadoch sa symptóm opuchov objavuje ako reakcia na stratu a nenaplnenie lásky, či stratu milovanej osoby, ktorý je spojený s pocitom silného zármutku. V prípadoch Eyjólf a Egila sa jedná o ukazovatele hlbokého žiaľu zo straty priateľa a milovaného syna. V *Ságe o Njálovi* ide rovnako o stratu, ale pri správe o vyhnanstve vidíme aj silný hnev

⁴¹ *Sága o Njálovi* v *Staroislandské ságy*. kap. 116. s. 536.

⁴² Novotná, Marie. *Pojetí tela ve staroseverské literatuře*. s. 42.

⁴³ *Sága o Völsunzích a jiné ságy o dávnověku*. s. 99.

⁴⁴ *Sága o lidech z Ljósavatnu*. kap. 27. s. 92.

⁴⁵ *Egil's Saga*. s. 169.

⁴⁶ *Sága o Njálovi* v *Staroislandské ságy*. kap. 132. s. 568.

⁴⁷ *Sága o Njálovi* v *Staroislandské ságy*. kap. 132. s. 568.

⁴⁸ *Sága o Njálovi* v *Staroislandské ságy*. kap. 145. s. 603.

a pocit bezmocnosti čokoľvek podniknúť, na ktoré poukazuje „groteskný“ opis telesných zmien a reakcií Þórhalla.

V *Ságe o Ragnarovi Huňatej nohavici* je z hľadiska analýzy psychosomatických javov dôležitá pasáž po oznámení smrti Ragnara. Kráľ Northumbrie pošle posla, aby oznámil smrť Ragnara jeho synom. Na základe ich telesnej reakcie chce predpovedať pomstu, ktorú môžu očakávať, a na ktorú by sa vedel dopredu pripraviť.⁴⁹ Rôzni synovia majú rôzne reakcie: Björn stisol oštep, ktorý držal, tak silno, že mu v ruke zostali jazvy po jeho mieste až napokon ho zlomil na dve časti; Hvítserk stlačil kocku tak silno, až mu tiekla krv spod všetkých nechtov; Sigurd Hadooký mal pri sebe nôž, orezával si nechty, a ako bol započúvaný do rozprávania si ani len nevšimol, že začal rezať seba, až kým sa neprerezal ku kostiam; Ívarova telesná reakcia bola najnápadnejšia: „v tvári byl tu rudý, tu temný, ale nejčastěji ji měl bledou a opuchlou, jako by mu hněv rozdmýcháný v hrudi nadouval pokožku.“⁵⁰ Hneď sa dohodli aj na pomste, ktorú je potrebné vykonať zabitím kráľa Ella.

Z tohto príkazu vieme vyčítať, akú mali ľudia v danej dobe vedomosť ohľadom somatických prejavov, ktoré nastávajú pri prežívaní silných emócií. Opäť vidíme, akú hralo telo, a spojenie tela s myslou, dôležitú úlohu v spoločnosti. Túto pasáž by sme mohli interpretovať pomocou hydraulického modelu, pretože je zjavná prítomnosť rozrušenia na psychologickú rovňu, ktorú nasleduje „šablónový“ opis telesných reakcií, podobný opisom zo staroanglických textov. Ivarovi sa najprv zmení farba tváre, začervena sa, potom zbledne, začne mu opúchať telo, pričom je prítomný poukaz na nadúvanie hrudníka, čo môžeme zrovnávať s príkladmi, ktoré vo svojej práci analyzovala Lockett.⁵¹

4.5. Bolest' očí

Je dôležité zmieniť aj príklady ohľadom bolesti očí. Ako som už spomínala, bolesť očí je symptóm spájaný s vinou, previnením. Často sa objavuje so staroseverským výrazom *springa* (v prekladoch: skočiť, rozpadnúť sa, zomrieť)⁵², čo je možné pochopiť ako oči, čo praskli zo zapríčinenia silného vnútorného tlaku. Podobný príklad nájdeme v *Ságe o ľuďoch z Ljósavatnu*, keď sa jeden muž dozvie o smrti svojho brata. Pod vplyvom kresťanských zásad sa nechce pomstiť, preto sa rozhodne nevracať sa späť na Island, ale v tej chvíli zacíti bolesť očí a napokon zomrie.

4.6. SMRŤ

V tejto časti budem zrovnávať jednotlivé typy reakcií na smrť, v ktorých budem hľadať nejaké špecifiká. V textoch, ktoré analyzujem, sa objavuje reakcia vo forme plaču – tie by sa dali rozdeliť na výskyt plaču u celej spoločnosti, na plač žien a plač jednotlivého mužského charakteru. U mužských protagonistov sa objavujú príklady, keď daná postava zaľahne do postele, chce zomrieť, ale na miesto smrti zloží poéziu alebo vykoná pomstu, čím

⁴⁹ *Sága o Ragnarovi Huňatej nohavici* v *Sága o Völsunzích a jiné ságy o dávnověku*. s. 170.

⁵⁰ *Sága o Ragnarovi Huňatej nohavici* v *Sága o Völsunzích a jiné ságy o dávnověku*. s. 172.

⁵¹ Lockett, Leslie. *Anglo-Saxon Psychologies in the Vernacular and Latin Traditions*; viz ďalej u Baccianti, Sarah. „Swelling in Anger“.

⁵² Baetke, *Wörterbuch*, st. 592 odkaz v Novotná, *Pojetí tela*. s. 47.

prekonáva svoj žiaľ. U ženských postavách je prítomná reakcia vo forme úsmevu a smiechu, ktorý budem bližšie komentovať. Často sa vyskytujúcou reakciou na úmrtie niekoho je smrť postavy. Táto reakcia (ďalej používam výraz *psychosomatická smrť*) sa objavuje bez ohľadu na gender postavy, to znamená, že je prítomná u žien aj mužov, len trochu v odlišnej podobe. Budem zrovnávať prípady, v ktorých by sa mohlo hovoriť o „dobrovoľnej smrti“, tj. samovraždy, aj pasáže, ktoré opisujú psychosomatickú smrť, ako následok silného psychického nepokoja z nepriaznivej informácie o úmrtí.

4.6.1. Plač

V *Snorriho Edde* sa opisuje plač celého spoločenstva, ktorý smúti za úmrtím boha Baldra. Baldr, syn Ódina a Friggy, trpí nočnými morami, ktoré mu naznačujú, že jeho život je v ohrození. V dôsledku toho Frigg vyžiada prísahu od každej živej a neživej veci, ktoré jej sľúbia, že mu neublížia. Lokimu sa Baldrova nezraniteľnosť neľúbila. Od Friggy sa však dozvedel, že na svete všetko, okrem jedného výhonku na strome blízko Valhally, túto prísahu prijalo. Loki vyhľadal spomínaný konárik, priniesol ho na snem, kde sa všetci bavili tým, že na Baldra hádzali kadejaké veci a pozorovali, ako sa mu nikdy nič nestane. Loki podal vetvičku jednému slepcovi, menom Höd, aby sa tiež zapojil do hry. V sekunde ako daný objekt zasiahol Baldra, zvalil sa mŕtvi na zem. V *Edde* sa píše: „*Když Baldr spadl, ztratili Ásové řeč a ruce jim klesly...Když se Ásové konečně pokusili promluvit, vydral se jim z hrdla zprvu jen pláč, takže nikdo nemohl druhému slovy povědět o svém žalu.*“⁵³ Celé obyvatelstvo plakalo z neschopnosti sa ujať pomsty a čokoľvek podniknúť.

Rozhodli sa, že sa pokúsia požiadať Hel, aby im Baldra vrátila. Poslali odvážneho syna Ódina, Hermóda Smelého, ktorý doputoval až do podsvetia, kde našiel Baldra aj jeho ženu Nannu, ktorej po pohľade na Baldrovu mŕtvolu puklo srdce a hneď na to zomrela. Hel sa rozhodla, že „*jestli jej budou všechny věci na světě, živé i mrtvé, oplakávat, pak at' se opět vrátí k Ásům*“.⁵⁴ A tak celý svet aj plakal, okrem jednej obryne, Tökk (pravdepodobne Loki v prestrojení), ktorá ronila jedine „suché slzy“. A Baldr sa už nikdy nevrátil.

Prvá sága v súbore kráľovských ság *Heimskringla* začína príbehmi známeho švédskeho rodu Ynglingov a nesie rovnaký názov, tj. je známa pod titulkom *Sága o Ynglingoch*. Mimo iných zaznamenáva aj osud význačného boha vládcu Njörda z Nóatúna. Píše sa v nej, že počas jeho panovania vládol na zemi mier a roky boli tak úrodné, že nikto nespochybnil Njördovu silu a rozhodovanie nad blahobytom ľudí. Po jeho smrti ho Švédi spálili a dlho ho nad jeho hrobom oplakávali.⁵⁵ Ide o podobnú scénu, ako u smrti Baldra, keď celé spoločenstvo zasiahne bolestivá skutočnosť – ich hlboko vážený vládca, zachovávateľ dobrej úrody a mieru, zomrie.

Vo významnej dánskej kronike *Gesta Danorum* nájdeme ďalšie pasáže smrti kráľov a vládcov, ktorých pohreb bol oplakávaný. Ide napríklad o smrť Knúta, ktorý sa stane obäťou svojho bratranca a súpera Magnúsa. V texte sa píše, že aj muži aj ženy smútili, a tým verejne

⁵³ Sturlusson, Snorri. *Edda a Sága o Ynglinzích*. s. 84. ⁵⁴

Sturlusson, Snorri. *Edda a Sága o Ynglinzích*. s. 85. ⁵⁵

Sturlusson, Snorri. *Edda a Sága o Ynglinzích*. s. 142.

vyhlasovali ich hlbokú náklonnosť k zosnulému.⁵⁶ Smrť kráľa Valdemara bola prijímná s rovnako intenzívnym smútkom. Spoločnosť si vysoko vážila jeho postavenie, lebo práve Valdemar bol ten, kto občanov vyviedol zo zajatia, oslobodil krajinu od obáv z nájazdu pirátov a zabezpečil pobrežné prístavy. Jeho pohreb bol opísaný veľmi emotívnym spôsobom. Píše sa, že každý zanechal svoju činnosť, ktorú vykonával, aby sa na pohrebe mohli zhromaždiť. Ženy ho nahlas oplakávali, ozývali sa smútočné výkryky, a jeho rakva bola prenášaná občanmi, ktorí mali ťažké srdcia.⁵⁷

Ďalším prípadom zo Saxonovej kroniky na mŕtveho kráľa je postava otca Amletha. Ide o príklad smrti takého vládcu, ktorý nebol oslavovaný ani dobrý, ale napriek tomu Amleth vystúpi s rečou, aby vyždímal slzy z obyvateľstva na počesť jeho smrti. Objaví sa mierny plač, ale iba kvôli jeho reči, nie preto, že by zosnulého ľutovali a uctievali. Tento príklad nám naznačuje, že oplakávať smrť významných panovníkov bolo akýmsi zvykom v stredovekej severskej spoločnosti.⁵⁸

Fagrskinna je rukopis dochovaný z 13. storočia, pokladaný za zdroj inšpirácie k texte *Heimskringla*. Môžeme v nej spozorovať rovnaký vzor, ako pri smrti Baldra alebo Njörda. Smrť kráľa Magnúsa aj kráľa Hákona je prijímaná hlbokým smútkom a plačom všetkých poddaných. V texte sa zdôrazňuje, že obaja boli hlboko uctievaní a milovaní.⁵⁹

V *Ságe o kráľovi Ólafovi Haraldssonovi* z diela *Heimskringly* môžeme spozorovať ojedinelú situáciu, kedy muž roní slzy osamote, nie ako časť spoločnosti. Básnik Sigvat sa vracal z púte, keď sa dozvedel, že kráľ Ólaf zomrel v bitke. Medzitým počul, ako v jednej dedine muž „hlasno narieka, že stratil svoju ženu, bije sa do hrudníka a trhá si šaty, horko plače a chce veľmi zomrieť“.⁶⁰ Sigvat zo svojho žiaľu zloží poéziu, v ktorej prirovnáva svoj smútok k smútku muža, oplakávajúc svoju zosnulú ženu, pričom dodáva, že žiaľ zo straty cteného pána bojovníka je iný. Poukazuje tým na rolu, ktorú zosnulý zohrával v spoločenskom živote, že plač za ženu nie je relevantný, pokým plač za dôležitého kráľa ano. Muž, ktorý stratil svojho pána, je statočný, preto „prelieva bojové slzy“ – v staroseverčine je v texte prítomný výraz „*vígtör*“.⁶¹ Odkazuje tým na 3 rôzne roviny plaču. Ide o krv, ktorá sa po bitke rozliala a spôsobila smrť a žiaľ v zemi, potom o odkaz na slzy muža, ktorého počul plakať, a odkaz na svoje vlastné slzy.⁶²

V *Ságe o Haraldovi Krásnovlasom*, ktorá patrí rovnako do Snorriho diela *Heimskringly*, je prítomný žiaľ kráľa Haralda za svojou ženou. Mŕtvola zosnulej ženy sa

⁵⁶ Christiansen. *Danorum Regum 1, Kniha 13*. s. 129.

⁵⁷ Christiansen. *Danorum Regum 2, Kniha 15*. s. 600.

⁵⁸ Príhoda komentovaná podrobnejšie u Mills, Kristine. *Grief, Gender, and Mourning*. s. 82.

⁵⁹ *Fagrskinna: A Catalogue of the Kings of Norway*, preklad: Finlay, Alison. s. 199-200; 242.

⁶⁰ Sturluson, Snorri. *Heimskringla 2*. preklad: Finlay, Alison; Faulkes, Anthony. s. 300.

⁶¹ „Víg“ v preklade do angličtiny „battle, fight“, do slovenčiny prekladám ako „bitka, boj“ a „tár“ v preklade znamená slzy. Viz Cleasby, Richard a Vigfusson, Gudbrand. *An Icelandic – English Dictionary*. (online). Oxford. 1874. posledné úpravy: 19.3.2023. dostupné z: [About this Old Norse Dictionary \(old-norse.net\)](http://About this Old Norse Dictionary (old-norse.net)); Finlay a Anthony výraz prekladajú podobne ako „fierce tears“ (Sturluson, *Heimskringla 2*, s. 300); Mills hovorí o „killing tears“, „battle tears“, ktoré prekladám do slovenčiny ako „zabíjajúce, usmrcujúce slzy“ alebo „bojové slzy“; viz Mills. *Grief, Gender, and Genre*. s. 483-84.

⁶² Mills. *Grief*. tamt.

nerozloží, a zachováva si farbu živej bytosti. Kráľ Harald preto dúfal v to, že sa nejakým spôsobom oživí, a bol neochotný ju pochovať. Všetci naokolo však poznali dobre známu čiernu mágiu, ktorá zachovávala jej mŕtve telo, a vedeli, že rovnaká mágia pôsobí na kráľa. V ságe sa píše, že 3 roky smútil nad jej mŕtvolou, kým zanedbával svoje povinnosti voči trpiacemu ľudu.⁶³ Opäť je v texte prítomná domnienka, že muž po smrti svojej ženy nenarieka a neplače, že jeho neprimeraný smútok je vyvolaný nadprirodzene.

V *Ságe o Njálovi* sa nachádza často citovaná časť v súvislosti so „spoločensky prijímanou reakciou“ na smrť blízkeho, čo sa týka mužov, pretože sa v texte objavuje priama replika, ktorá na danú situáciu odkazuje. Kári informuje Morða Valgarðssona, že jeho priateľ Njál a jeho rodina zhoreli pri požari. Morð na to začne nahlas nariekať, a Kári mu na to povie, že: „*neni mužné plakať nad mŕtvymi*“, a požiada ho, aby radšej zobral ľuďa a pripravil sa na pomstu.⁶⁴ Pri tejto replike vidíme, že považovali za nezvyčajné, aby muž plakal nad smrťou priateľa. Narozdiel reakcia Þórhalla Asgrimssona na Njálovu smrť bola sprevádzaná opuchom a krvácaním z ucha, a hneď na to sa rozhodol pre pomstu.⁶⁵

Na základe týchto príkladov si vieme odvodiť, že existovala istá spoločenská norma pripisovaná mužom, čo sa týka plaču a vyjadrovania svojho žiaľu. Vidíme, že existuje rozlíšenie medzi prípadmi, keď muži plačú ako súčasť publika – vtedy išlo o smrť nejakého významného vládcu – a prípadmi, keď plačú osamote po nepriaznivej informácii o smrti blízkeho priateľa, či milovanej ženy.

V *Snorriho Edde* je podľa niektorých interpretácií prítomnosť plačúceho sveta spojený s funkciou plodnosti, ktorá sa Baldrovi pripisovala, a preto by sme mali plač chápať ako dážď.⁶⁶ Iné teórie zdôrazňujú kresťanskú tematiku, ktorá bola blízka aj samotnému Snorrimu, vzornému kresťanovi. Prirovnávajú preto oplakávanie Baldra k smútku pri ukrižovaní Krista.⁶⁷ Je však pozoruhodné, ako sa tradične hovorilo, že plač patrí ženám, a predsa plakal v *Snorriho Edde* celý svet, aj muži aj ženy, živé aj neživé objekty. Je dôležité podotknúť, že toto miesto je jediné, kde sa v rámci Eddi plač mužov objavuje. Fakt, že celý rod Ásov plakal, poukazuje na skutočnú dôležitosť smrti boha, ktorý bol milovaný a uctievaný. Je pravdepodobné, že sa tak zachovali vedome a podali tým pravú poctu Baldrovi.⁶⁸ Túto teóriu podkladám ďalšími príkladmi z kráľovských ság a zo Saxovej kroniky, ktoré som vyššie ilustrovala.

Na základe týchto útržkov by sme si mohli odvodiť, že plač a vyjadrenie smútku v situácii, keď nič iné nie je možné podniknúť, a v prípade že ide o dôležitú a uctievanú postavu dejín, je primeranou reakciou aj čo sa týka mužov. Inak tomu bolo v takých prípadoch, keď muži ronili slzy osamote a smútili za svojím priateľom (prípád Morða) alebo

⁶³ Sturluson, Snorri. *Heimskringla* 1. preklad: Finlay, Alison; Faulkes, Anthony. s.73.

⁶⁴ *Sága o Njálovi* v *Staroislandské ságy*. kap. 131. s. 564.

⁶⁵ Viz s. 20 mojej bakalárskej práce.

⁶⁶ Viz Liberman, Anatoly. 2007. “Some Controversial Aspects of the Myth of Baldr,” *Alvíssmál*, 11. s. 39.; preklad: Mills, Kristine. Grief, s. 478.

⁶⁷ Lindow, John. „The Tears of the Gods: A Note on the Death of Baldr in Scandinavian Mythology“ v *The Journal of English and Germanic Philology*. s. 155-169.

⁶⁸ Lindow, *tamt.*

ženou (prípád kráľa Haralda). Zo *Ságy o Haraldovi* vyplýva, že v situácii, keď panovníkovi zomrie žena, sa od kráľa (alebo muža) očakáva, že bude pokračovať vo svojich povinnostiach voči kráľovstvu a spoločstvu. Zo *Ságy o Njálovi* si vieme odvodiť niečo podobné – od mužov sa ako primeraná reakcia očakáva činnosť (zaoberať sa ďalej svojimi povinnosťami, alebo urobiť pomstu) namiesto stagnácie, nečinnosti a oplakávania.⁶⁹

Navzdory týmto príkladom je nariekanie či plač u mužov fenoménom, ktorý sa v textoch objavuje len zriedka. Oveľa častejšie sú pasáže plačúcich žien. Hneď niekoľko sa ich nachádza v časti mytologických piesní *Poetickej Eddi*. V prvej básni *Vedmina veštba* sa píše, že „*Frigg plakala nad pretrpkou ztrátou, bolestí Valhally*.“⁷⁰ Rovnako v básni *Baldrove sny* sa pýta Ódin Vedmi: „*keré to ženy tak mrtvého želí, že čepce si rvou a vrhajú je k nebi?*“⁷¹, čím odkazuje na plačúce a nariekajúce ženy, ktoré počuje. Na základe *Poetickej Eddi* chápeme plač, ako reakciu, ktorá prináleží ženám – keďže v diele nachádzame jedine také miesta, v ktorých sa objavujú iba plačúce ženy, resp. ženy s mužmi v prípade Baldrovej smrti.

4.6.2. *Zal'ahnutie, poézia*

Sága o Egilovi Skallagrímsonovi obsahuje známu skaldskú báseň pod názvom *Sonatorrek*, ktorú zložil Egil v reakcii na smrť svojich synov – Gunara, ktorý podľahol horúčke a Bødvara, ktorý sa počas búrky potopil. Pri pochovávaní Bødvara mal Egil na sebe tesne priliehajúce pančuchy a po bokoch čipkovanú tuniku, ktoré praskli kvôli jeho nadutému telu.⁷² Po pohrebe sa namiesto pomsty zatvorí do svojej izby, neprijíma potravu, nepije, má v úmysle vyhladovať a zomrieť. Nikto nemá odvahu sa mu prihovoriť. Ako je už známe, nestretávame sa s konkrétnymi opismi pocitov, ale mlčanie, strata chuti do jedla, telo „opuchnuté“ zármutkom, až sa na ňom roztrhne oblečenie, nečinnosť, samota či izolovanosť sú príznaky, za ktorými sa skrýva jeho hlboký smútok a melanchólia, ktorá sa spája s túžbou po smrti. Tú môžeme očividne vyčítať z jeho slov adresovaných jeho dcére Þorgerð, keď vraví: „*Ako môžu odo mňa očakávať, aby som chcel žiť, keď pociťujem toľko žiaľu?*“⁷³ Þorgerð však trikom presvedčí svojho otca, aby sa najedol, a aby vypil mlieko, potom mu navrhne, aby napísal báseň o tom, čo cíti. V dôsledku tohto dokáže Egil prekonať svoj hlboký žiaľ a zároveň vznikne jeden z jeho najhodnotnejších básní, aké kedy napísal. Zhrnie v ňom svoj smútok a hnev voči bohom ale zároveň sa so svojou situáciou vyrovnáva a prijíma ju. Báseň sa končí týmito veršami:

„*Trudno mi jest.
Tam, kde ční
Do moře mys,
Morana dlí.
Rád však smrti*

⁶⁹ Mills. Grief. s. 155-57.

⁷⁰ *Vědmína veštba v Edda*. s. 34.

⁷¹ *Baldrovy sny v Edda*. s. 169.

⁷² *Egil's Saga*. s. 169.

⁷³ *Egil's Saga*. s. 170.

*S myslí jasnou
A bez bázně
Budu čekat.*⁷⁴

Príhoda kráľa Regnera v kronike *Gesta Danorum* opisuje ďalšiu situáciu, v ktorej vidíme snahu vysporiadať sa zo smrťou milovaného syna. Regnera po poprave svojho syna zahltí smútok a žiaľ, zaľahne do postele a pripravuje sa na smrť. Rovnaká reakcia, ako v prípade Egila. Jeho žena mu ale vynadá a vyčíta mu jeho slabosť. Radí mu, „aby neplakal ako žena“, lebo tento nárek mu poškodí slávu získanú statočnosťou. Dodáva aj to, že odvážny otec má svojho zosnulého syna pomstiť namiesto toho, aby ho oplakával – je to vraj „zženštilé lamentovanie“, ktoré je nevhodné. Kráľ Regner sa v dôsledku týchto slov rýchlo pozbiera a pripravuje sa na pomstu.⁷⁵ Tento sled udalostí je veľmi podobný tomu, čo sa nachádza v *Ságe o Egilovi* – Egil zaľahne do postele, nepije a pripravuje sa na smrť, až kým ho jeho dcéra neprehovorí a nenapíše báseň o svojich pocitoch. V diele *Gesta Danorum* je Regner rovnako prinútený k činu – v jeho prípade k uskutočneniu pomsty za smrť syna -, a tým prekonáva svoju bolesť.

V *Ságe o Gizurovi Þorvaldssonovi* sa opisuje významná udalosť, ktorú zapríčinil vypuknutý požiar. Všetci sa na ňu pamätali, a to najmä Gizur, ktorí v požiari stratil svoju ženu Gróu aj syna Ísleifa. V ságe sa píše, že po pohľade na ich mŕtve telá „Gizur odvrátil tvár, po niž se mu valili slzy, jako když padají kroupy.“⁷⁶ Pohyb odvrátenej tváre nám naznačuje, že nechcel, aby jeho slzy vzbudili pozornosť. Prirovnanie slz k padajúcim krupom poukazuje na prítomnosť veľmi bolestivých emócií, dokonca sa zdá, že sa jedná o viac „mužské“ prejavenie pocitov, než „lamentovanie“, ktoré sa objavuje u žien, alebo iných mužských postavách. Neskôr prednesie krátku báseň, v ktorej sa objaví pocit žiaľu, vyvolaný požiarom a smrťou svojich milovaných. Inú reakciu nespozorujeme. Gizur je ďalším mužským protagonistom, ktorý sa snaží o vyjadrenie svojich tríznivých emócií nejakým aktom – tj. poéziou.

4.6.3. Úsmev, smiech

V *Ságe o ľudoch z Lososieho údolia* sa objaví aj nezvyčajná, a skutočne len zriedka sa vyskytujúca reakcia, a tým je úsmev. Gudrún stretla mužov, ktorý sa nedávno zaplietli do bitky a spýtala sa ich, ako boj dopadol. Vyrozprávali jej príbeh o tom, že jej muž, Bolli, zomrel, potom jej o šaty otreli oštep, ktorým Bolliho prebodli, a ona nič nepovedala, len sa usmiala. Halldór, jeden z mužov, sa jej reakcii čudoval, keď odvetil: „to je nehezké jednaní a kruté.“⁷⁷ Mysleli si, že jej na smrti Bolliho vôbec nezáleží, lebo od ženy čakali inú reakciu. Ale je pravdepodobné, že Gudrún len chcela vedieť, ktorý z tých mužov zapríčinil smrť jeho manžela, aby prípadne vedela na koho má namieriť pomstu – tá sa však objaví až o niekoľko rokov neskôr, keď presvedčí svojich synov, aby vykonali pomstu za svojho otca. Z textu si vieme vyvodiť, že Halldór, ktorý takúto reakciu pokladá za nezvyčajnú, reprezentuje

⁷⁴ *Sága o Egilovi synu Skallagrímově*. preklad: Vrátný, Karel. s. 179.

⁷⁵ *Saxo Grammaticus: The History of the Danes*, Knihy 1.-9. preklad a ed. Fisher, Peter a Davidson, Hilda Ellis. s. 289.

⁷⁶ *Gizur Þorvaldsson* vo *Věk Sturlungů*. s. 262 a 264.

⁷⁷ *Sága o lidech z Lososího údolí* v *Staroislandské ságy*. kap.55. s. 321.

príslušníka spoločnosti, v ktorej sa úsmev, ako reakcia na smrť manžela, skutočne pokladá za niečo mimo „normy“.

Podobný príklad nachádzame v *Ságe o Njálovi*, rovnako spojený s ženskou postavou. Hallgerðr Höskuldsdóttir sa začne smiať, keď sa dopyčuje o správe o smrti svojho manžela, až potom sa začne zaoberať pomstou. Žiadne iné výrazy žiaľu či smútku v texte nenájdem.⁷⁸

4.6.4. Psychosomatická smrť žien

Psychosomatická smrť, ako reakcia na smrť muža či manžela, je v prípade žien častým výskytom v staroseverských textoch. Pri smrti Baldra v *Snorriho Edde* pozorujeme túto reakciu v prípade Nanny, jeho ženy. Nanne stačí pohľad na jeho mŕtve telo a bez slov či akýchkoľvek iných reakcií jej pukne srdce a zomrie.⁷⁹ *Sága o ľudoch z Lososieho údolia* predstavuje rovnaký vzor psychosomatickej smrti a ďalší príklad na „pasivitu“ ženskej postavy. Píše sa v nej, že po smrti Kjartana, jeho žena, Hrefna, „po svém návratu na sever nežila dlouho a říká se, že jí žalem puklo srdce.“⁸⁰

Existujú príklady aj na dobrovoľnú smrť významnejších ženských protagonistiek. V *Ságe o Völsungoch* vystupuje postava Signý, dcéra panovníka Völsunga, ktorú si chcel vziať kráľ Siggeir za ženu. Stalo sa tak, aj napriek Signýnej vôli a odporu. Siggeira však jej rodina nahnevala a preto vyvolal bitku proti Völsungovi, v ktorom ho zabil a jeho synov uväznil. Signý sa s udalosťami nedokázala vysporiadať, preto nechala zabiť svojich synov, a splodila dieťa so svojím bratom, ktorý im pomohol zabiť Siggiera. Podpálili sieň v paláci, aby v ňom všetci, vrátane Siggiera, zomreli. Napokon sa k nim pridá aj Signý, so slovami: „V zájmu pomsty jsem učinila tolik, že dál už nemohu žít. Zemřu teď dobrovolně s králem Siggierem, ač jsem si ho vzala z donucení.“⁸¹ Tento príklad je opakom šablóny, ktorá sa doteraz objavovala. Signý v skutočnosti spácha samovraždu, ale nie z lásky k mužovi a kvôli jeho strate. Vlastne tu ide o odčinenie bolesti, ktorá ju k smrti dohnala. Musela zomrieť z nekontrolovaného žiaľu kvôli otcovej smrti, ktorého milovala, a z naplnenia pomsty. Opäť tu nejde o aktívny čin ženy ale skôr o pasívne podľahnutie bolesti, ktorú nevedela prekonať.

Iný typ „dobrovoľnej smrti“ sa odohráva v *Poetickej Edde*, nazývanej aj *Staršou Eddou*. Nachádzame v nej dve tragické ženské postavy. Obe sú spojené s menom a smrťou Sigurda. Zabijú ho bratia Guðrún, ktorá je jeho ženou. *Prvá pieseň o Guðrúne* začína myšlienkou, že chce zomrieť. Guðrún sa v tomto diele javí ako prototyp trúchliacej ženy. Sedela smutne nad mŕtvym telom Sigurda, „neplakala jak jiné ženy, ale srdce jí pukalo bolestí.“⁸² V básni sa píše:

⁷⁸ *Sága o Njálovi* v *Staroislandské ságy*. kap. 17. s. 393.

⁷⁹ Sturlusson, Snorri. *Edda a Sága o Ynglingách*. s. 85.

⁸⁰ *Sága o lidech z Lososího údolí* v *Staroislandské ságy*. kap. 50. s. 314.

⁸¹ *Sága o Völsungách* v *Sága o Völsungách a jiné ságy o severském dávnověku*. kap. 8. s. 52.

⁸² *První píseň o Guðrúně* v *Edda*. s. 327.

„Přece však nemohla
Plakat Gudrún,
Tak se rmoutila
Pro mrtvého,
Tak se trápila
Pro smrt reka.“⁸³

Brynhild, dcéra vládcu Budliho, tiež nechcela žiť po Sigurdovej smrti. Pri pohľade na Sigurdove rany jej „iskrí z očí a srší jed“, až sa potom mečom prebodne. O jej osude, a teda samovražde, rozpráva *Krátká pieseň o Sigurdovi*, ktorá končí takto:

„Mnoho jsem řekla;
Víc bych říct chtěla,
Kdyby mi dopřál
Osud dost času.
Rány však rostou
A hlas slábně.
Pravdu jsem mluvila –
Loučit se musím.“⁸⁴

V nasledujúcej časti je opísaná jej cesta do podsvetia, kam sa dostala na voze, v ktorom bola spálená. Brynhildina smrť je motivovaná žiaľom a výčitkami svedomia, ktoré si pripisuje za okolnosti smrti Sigurda. Sigurd musel zomrieť, lebo ho Brynhilda nadovšetko milovala, a preto sa musela aj Brynhilda sama zabiť.⁸⁵

Brynhilda zomrela, ale Gudrúnin osud pokračoval ďalej. Vzala si za muža Atliho, brata Brynhild, ktorého neskôr zabila hneď po tom, ako zabila jeho dvoch synov. Potom zapálila sieň a s ňou upálila Atliho družinu. O tejto tragédii sa píše v dvoch piesňach – v *Starej piesni o Atlim* a v *Grónskej piesni o Atlim*. Gudrún musela pomstiť svojich vlastných zabitých bratov. Po tomto je pripravená zomrieť. Vrhne sa do mora ale „more ju neprijalo“.⁸⁶ Vlhy ju vyplavia na fjordy, k ďalšiemu manželovi – kráľovi Jónakrovi. Splodila s ním ďalších troch synov – Sörliho, Erpa a Hamdiho, s ktorými vyrastala aj Sigurdova dcéra Svanhilda. Svanhilda sa vydala za Jörmunrekka Mocného, ktorý ju dal zabiť. Gudrún sa rozhodla, že sa opäť pomstí. V svojich synoch prebudila „túžbu po boji“, pripravili si brnenie, nasadli na kone a vydali sa za pomstou. V básni *Gudrúnin nárek* Gudrún oplakáva svoj osud – hovorí, že zo svojich mužov mala najradšej Sigurda, a tú bolesť z jeho straty nič nedokázalo zahojiť.

⁸³ *První píseň o Gudrúně* v *Edda*. s. 328.

⁸⁴ *Krátká píseň o Sigurdovi* v *Edda*. s. 352.

⁸⁵ Tento príbeh je prerozprávajú aj v *Ságe o Völsungoch*, kde môžeme sledovať udalosti z trochu odlišného naratívu, ale s totožným tragickým zakončením.

⁸⁶ *Gudrúnin nárek* v *Edda*. s. 423.

Dúfala, že to bude lepšie, keď sa znovu vydá a splodí ďalšie deti, ale „*delší život mi k žalu byl určen*“⁸⁷ – namieta. Prihovára sa k Sigurdovi, spomína na sľub, ktorý si sľúbili:

„Ty že mne zpátky
Z podsvětí navštívíš
A já tebe dojista
Z tohto světa.“⁸⁸

Zo samotného textu sa nedá jednoznačne určiť, čo sa stane, a ako vlastne zomrie, ale podľa jeho náreku sa usudzuje na podobnú samovraždu, ako tomu bolo v prípade Brynhildy. V postave Gudrún je pozoruhodná zmena, ktorá nastane od pasívnej k aktívnej žene. Na začiatku príbehu len túžila po smrti, ale potom sa nechala znášať prúdom osudu, a doslovne prúdom vlín mora. Potreba pomsty sa objavuje ako motív, ktorým si chce zobrať svoj osud do vlastných rúk, a preto je viac ako pravdepodobné, že sa zabije z nevyliceného žiaľu, ktorý vyvolala smrť Sigurda, jej manžela.

Ďalším príkladom psychosomatickej smrti je smrť Sigrúny, ktorý sa rovnako nachádza v *Poetickej Edde*. Sigrún bola valkýra, dcéra kráľa Högliho. Bola prisľúbená k inému mužovi, ale milovala statočného bojovníka Hegliho. Hegliho družina sa stretla v boji so Sigrúniným rodom, v ktorom padli jej otec aj brat. Hegli si vzal Sigrún za ženu, mali spolu synov, ale jeho život skončil taktiež tragicky a veľmi rýchlo. Sigrúnin brat Dag chcel pomstiť svoju rodinu, preto si požičal oštep od Ódina a zabil Helgiho. Sigrún sa nechce s touto stratou zmieriť, jej „horké slzy“ privolajú Helgiho späť z Valhally. Tam sa však už stal súčasťou družiny, ktorá mala spolu s Ódinom vládnuť nad všetkým. Helgi sa zjaví na poslednú noc, ktorú spolu so Sigrún strávia, a už sa nikdy viac nevidia. Píše sa, že „*brzo potom zemřela Sigrún zármutkem a strastí*.“⁸⁹ Máme tu ďalší príklad ženy, ktorá sa obetuje pre mŕtveho muža, a tým sa vyrieši jej žiaľ, ktorý by nedokázala prekonať.

4.6.5. Psychosomatická smrť mužov

Neschopnosť a neochota žiť ďalej u mužských postavách je prítomná po smrti veľmi blízkej osoby, ktorú stratili. Najčastejšie sa jedná o smrť milovaného syna, ale nájde sa príklad aj v súvislosti so smrťou veľmi blízkeho priateľa, ktorú nasleduje automatická reakcia vo forme psychosomatickej smrti. V 11. Knihe *Gesta Danorum* nachádzame príklad na vrúcne priateľstvo medzi kráľom Dánska, Svenom, a biskupom Wilhelmom. Keď sa Wilhelm dozvie o pohrebnom sprievode kráľa Svena, prikáže vykopať dva hroby: jeden pre kráľa a druhý pre seba. Wilhelm hrobárom objasňuje, že nechce bez svojho priateľa žiť. Neskôr si rozprestrie svoj plášť na zem pred mohylu, zaľahne a zomrie.⁹⁰ Biskup Wilhelm nám prezentuje ďalší príklad psychosomatickej smrti.

⁸⁷ *Gudrúnin nárek v Edda*. s. 426.

⁸⁸ *Gudrúnin nárek v Edda*. s. 428.

⁸⁹ *Druhá píseň o Helgim, víťazi nad Hundingem v Edda*. s. 271.

⁹⁰ Christiansen. *Danorum Regum 1*. s. 68.

V ságach z islandského prostredia sa objavujú príklady vzťahu medzi otcom a synom, ktoré vyústia v psychosomatickej smrti. *Sága o ľudoch z Eyru* opisuje hádky a nepokoj medzi otcom a synom, ktoré medzi nimi panujú už dlhšiu dobu, a končia sa smrťou. Jedného dňa prišiel Þórólf Kulhavý za svojim synom Arnkelom s návrhom zmierenia sa, ale až po tom, čo mu pomôže získať les, o ktorý sa so susedom už nejakú dobu perú. Syn túto ponuku odmietne, a Þórólf jeho odmietnutie nedokáže stráviť. V ságe sa píše, že: „Þórólf Kulhavý se vrátil večer domů, ale nepromluvil s nikým jediné slovo. Nevečeřel a bez jídla se posadil do svého křesla, kde zůstal sedět, i když ostatní šli spát. A když ráno lidé vstali, Þórólf tam ještě seděl a byl mrtev.“⁹¹ Tento mužský protagonista mal veľmi zlostnú povahu, každého štvaj, proti každému sa búril. Na jeho smrť nikto obzvlášť nereagoval, jeho syn ho preniesol na miesto, kde ho pochovali a inej reakcie sa nedočkáme. Pri tejto príhode je pozoruhodné ako veľmi bola telesná a duševná sféra postáv prepojená. Psychosomatická smrť nastane ako dôsledok psychického nepokoja, či šoku.

Sága o jómnských vikingoch nám predstavuje príhodu kráľa Gorma, ktorý zomrie hneď po bolestivej informácii, že jeho syn, Knút, je mŕtvy. Kráľ už dopredu prisahal, že ak sa dozvie o smrti svojho syna, on aj posol, ktorý mu to oznámi, zahynú. Spoločnosť, aj čitateľ, už dopredu tuší, že to bude mať tragický koniec. Kráľovná vymyslela trik, ako mu túto informáciu zdeliť bez toho, aby musel niekto ďalší umrieť. Najprv dala vyzdobiť miestnosť smútočnou sivou látkou, a potom mu vyrozprávala príbeh alegoricky – rozprávala o osudoch dvoch jastrabov. Povedala, že bieleho napadli vrany a prišiel o perie, kým sivý sa vrátil loviť vtáky na stôl. Kráľovi bolo hneď jasné, čo sa stalo. V anglickom preklade sa píše, že kráľ Gorm ešte v ten deň ochorel, a presne o deň neskôr zomrel.⁹² V staroseverskom originále sa však píše, že kráľ vstal z trónu, keď sa o smrti syna dopyčul, ale hneď na to si prudko sadol spať, oprel sa o stenu siene a zomrel.⁹³

Príkladov, keď nastane psychosomatická smrť, hneď po strate milovanej osoby, či obľúbeného syna, nie je málo. Z textov, ktoré skúmam, je pravdepodobné, že to bola bežná reakcia. Opäť nám staroseverské texty naznačujú silu, akú mala psychika človeka na jeho fyzické zdravie a pohodu.

⁹¹ *Sága o lidech z Eyru* v *Staroislandské ságy*. kap. 33. s. 97.

⁹² *Jómsvikinga saga*. preklad a ed. Blake, N. F. s. 6-7.

⁹³ *Jómsvikinga saga*. st. 76. preklad: Novotná, Marie. *Pojetí těla*. s. 52.

5. ANALÝZA VÝSKUMNÝCH OTÁZOK

1. Otázka: žánrové špecifiká

Dá sa na základe ilustračných príkladov rozlíšiť typ či charakter opisu fyzických prejavov emócií, ktorý by sa viazal ku konkrétnym žánrom?

Vo výskumnej časti svojej práce som analyzovala príklady z viacerých žánrov, ktoré som podrobne predstavila v časti „Pramene“. Boli to eddické piesne, Snorriho prozaická Edda, ságy kráľovské, rodové ságy, ságy o dávnoveku, ságy o súčasnosti a Saxova kronika.

Na základe analyzovaných príkladov by sa dalo vyhodnotiť, že eddické piesne a ságy o dávnoveku, ktoré opisujú príbehy hrdinov alebo bohov, obsahujú dramatickejšie opisy emočne nabitých epizód, ako napríklad kráľovské alebo rodové ságy. Vidíme to na príkladoch ženských postáv Gudrúny a Brynhildy, ktoré učinia dobrovoľnú smrť, ale aj na príbehu Signý zo *Ságy o Völsungoch*, ktorá sa stáva obeťou svojho žiaľu a trápenia, a nakoniec obetuje aj seba, ako súčasť pomsty. V *Ságe o Ragnarovi* sa dramatickosť objaví pri podrobnom opise reakcií, ktoré nastanú po oznámení smrti Ragnara jeho synom. V danom opise sa nachádza niekoľko význačných psychosomatických ukazovateľov, ktoré naznačujú emočnú turbulenciu odohrávajúcu sa v postavách. Nachádzame v nej opisy zmien farby pleti, objavujúce sa opuchy aj sebapoškodzovanie v prípade syna Sigurda, ktorý sa v reakcii na smrť svojho otca prereže až k svojim kostiam.

Vo vyobrazení prítomných emócií hrá rolu aj pohlavie postavy, ktoré by sa dalo rozčleniť podľa žánrov textu nasledovne: v eddických piesňach aj islandských rodových ságach som častejšie nachádzala príklady na ženský žiaľ ako na mužský – ten sa objavuje iba zriedka alebo skoro vôbec.⁹⁴ Pre rodové ságy je príznačná snaha prekonať bolestivé pocity pomocou nejakých činov – pomstou, násilím či písaním poézie. Rikhardsdóttir vo svojej práci píše, že v rodových ságach je prítomná istá tendencia maskovať svoje emócie.⁹⁵ Vidíme to aj na príkladoch úsmevu či smiechu, ktorý sa viaže k ženským postavám vystupujúcim v islandských rodových ságach, a rovnako aj v *Ságe o Njálovi*, keď Morð začne plakať s odvrátenou tvárou a Kári ho upozorní, aby okamžite prestal. Iné epizódy sa odohrávajú v prípade eddických básní, kde protagonistky svoje vnútorné emócie vyslovujú a dokonca aj stelesňujú tým, že sa stávajú obeťou svojho žiaľu, a volia si skôr smrť.⁹⁶

Kráľovské ságy, ktoré som analyzovala, ale aj kronika *Gesta Danorum*, sú príznačné takými pasážami, v ktorých sa typicky objavuje plačúca spoločnosť (tj. aj muži aj ženy), ktorá ľutuje smrť svojho panovníka. Rovnaký scenár, ako u opisu

⁹⁴ Viz Mills. Kristine. Grief, Gender and Genre. s. 476.

⁹⁵ Rikhardsdóttir. Sif. *Emotion in Old Norse Literature*. kap. 4. s. 117.

⁹⁶ Viz Rikhardsdóttir. *tamt*.

Baldrovej smrti v *Snorriho Edde*, sa objavuje ako v kráľovských ságach z *Heimskringly*, tak v Saxovej *Gesta Danorum*. Prípád Amlethovho mŕtveho otca z textu *Gesta Danorum* je pozoruhodným príkladom. Amlethova snaha urobiť, aby obecnosť plakala za svojím zosnulým kráľom, aj v takom prípade, že nebol uctievaný v dobrom, nám naznačuje, že to bolo „žiaduce“ chovanie. Toto očakávanie sa prejavuje po smrti Baldra, Njörda, aj kráľa Magnúsa alebo Hákona. Vidíme, že tieto príhody sú spojené s istou spoločenskou normou, ktorá pre zosnulého vládcu vyžaduje poctu vo forme oplakávania. Iným faktorom, ktorý na tieto reakcie vplýva, môže byť neschopnosť čokoľvek podniknúť – neschopnosť urobiť pomstu – ktorá je typická napr. pre mužských protagonistov v rodových ságach.

Psychosomatickú smrť mužov, ktorá sa prevažne objavuje ako následok smrti milovaného alebo obľúbeného syna, som zvyčajne našla v rodových ságach a v diele *Gesta Danorum*. V tých sa objaví aj túžba po smrti, ktorú pociťuje napríklad Egil, po smrti svojich synov, alebo biskup Wilhelm po smrti svojho priateľa kráľa Svena. Je dôležité podotknúť, že nechť k jedle, alebo odmietanie tekutiny, nie sú dobrovoľnými rozhodnutiami, ale považujem ich za výraz a dôsledok žiaľu, ktorý môže viesť až k psychosomatickej smrti.

2. *Otázka: genderová odlišnosť*

Dá sa na základe primárnych prameňov doložiť často tradovaný obraz mužov bez emócií? Je plač genderovo podmienený?

Skutočnosť, že sa v stredovekých staroseverkých textoch objavuje jedinečný, osobitný opis emócií, tj. neverbálne a fyzické vyjadrovanie emócií, by mohla naznačovať čitateľovi, že ľudia v ságach sú bez pocitov. K tomu sa viaže aj predstava o silne maskulinnej povahe vikingských bojovníkov, a obraz, že sú muži „bez emócií“. Niektorí teoretici, ako napríklad Mills, tvrdia, že kultúrne postoje môžu súvisieť so stereotypnou predstavou žien, ako citlivejších bytostí. Naopak u mužov bol plač spojený s nálepkou „zženštilý“, lebo sa od nich očakával prejav sily a zdržanlivosti.⁹⁷ Na základe tejto predstavy by sme si mohli vyvodiť, že v textoch je ženám plač kultúrne povolený, pretože sú pokladané za „slabšie pohlavie“, a naopak plačúcemu mužskému charakteru je prisudzovaná nálepka „zženštilý“, lebo podľa „kultúrnej normy“ mužom neprislúcha oplakávanie, nariekanie. Tento portrét tzv. „kultúrnej normy“ je základom genderovej odlišnosti v prejavovaných emóciách staroseverskej spoločnosti.

V *Ságe o Njálovi* aj *Ságe o Egilovi* sa stretávame s postavami, ktoré môžu byť prototypom „maskulinnej etikety“ staroseverskej kultúry. Hlavní protagonisti týchto diel odzrkadľujú obraz tejto „kultúrnej normy“, čo vytvára predstavu o tom, že pôjde o postavy bez emócií. Vo svojej analýze som však ilustrovala, kedy sa reakcie postáv

⁹⁷ Mills. Kristen. *Grief, Gender, and Mourning*. s. 172.

Njála a Egila odkláňajú od tejto „normy“. V súvislosti s touto otázkou budem odkazovať na analýzu osobnosti Egila Skallagrímsona. Príklady zo *Ságy o Egilovi*, v ktorých je pozorovateľný pocit melanchólie, smútku, či túžba po smrti, poukazujú na prítomnosť emócií.

Egil je v ságe vyličený ako silný a nebojácny bojovník, ktorý zvíťazí nad každým. Často sa dopúšťa agresívnych činov a je príkladom toho, ako sa prejavuje zármutok a žiaľ v radikálnych činoch. Vidíme to na prípade, keď sa vydáva žena, ktorú miluje, za iného muža, a nie zaňho, sa Egil vyberie na slávnosti do Atley, kde sa bije a zabíja. Z hľadiska psychosomatických ukazovateľov je pozoruhodná časť, ktorá opisuje reakciu Egila na smrť svojho syna. Dočítame sa, ako jeho telo opuchne, pančuchy sa mu roztrhnú, a po pohrebe bez slov zaľahne do postele. Nedokáže prijímať potravu, ani tekutinu, a nechce ďalej žiť.

V ságe sa stretávame s paradoxom, keď sa náš hrdina dostáva do situácií, kedy ho premôže silný tlak emócií v dôsledku čoho sa stáva nemým a bezmocným. Bezbranné stavy veľkého bojovníka, a jeho umelecké snahy sprostredkovať tieto stavy, zvyčajne nastávajú po zjavení lásky a melanchólie, čo boli v tradícii stredovekej kontinentálnej európskej literatúry emócie zdôrazňujúce inteligenciu, hĺbkú, nobilitu a statočnosť postavy.⁹⁸ Cez opisy fyzických prejavov, zmienky melancholickej nálady, alebo cez jeho poéziu vidíme, že jeho postava zd'aleka nie je pasívna, ani bez emócií.

Skutočnosť, že sa v textoch objavuje aj túžba po smrti, alebo psychosomatická smrť, ako dôsledok nevládateľného žiaľu, nám ukazuje, že mužské postavy v staroseverských ságach mali bohatý vnútorný život, a prežívali aj hlboké emócie. Prítomnosť skladania poézie v prípade, keď sa svojich pocitov nevedia iným spôsobom zbaviť, je rovnako uistením toho, že vyobrazenie mužov ako silných a agresívnych bojovníkov nevyklučuje prítomnosť emócií. Analyzované príklady nám ukazujú, že prítomné agresívne prejavy, hnev, či psychosomatické javy (napr. zmena farby tváre či opuchnutie tela) sa dajú interpretovať ako fyzické prejavy emócií v prípade mužských protagonistov.

S kultúrnymi „normami“ je spojená otázka, kedy je plač očakávanou reakciou a kedy naopak nie. Táto distinkcia sa viaže viac k mužským ako ženským postavám. Mills argumentuje, že mužský „extravagantný smútok“ za kráľmi, priateľmi či synmi, ktorý vyvoláva veľmi silné emócie, je validný, kým rovnaký smútok za ženami, dcérami je prijímaný problematicky, a veľmi často je v textoch neprítomný.⁹⁹ Niektoré životy sú dôležitejšie než iné, a preto je objavujúci sa plač alebo žiaľ v istých prípadoch viac na mieste. Vidíme, že s reakciami na smrť, ktorý v textoch vyvoláva najviac prítomných psychosomatických javov a bolestivého žiaľu, je spojená takzvaná „validácia“ týchto reakcií¹⁰⁰, ktorá hrá rolu v prejavovaných následkoch.

⁹⁸ Þorgeirsdóttir, Brynja. „Emotions of Vulnerable Viking: Negotiations of Masculinity in Egils saga“ v *Masculinities in Old Norse literature*. s. 162.

⁹⁹ Mills, Kristen. *Grief, Gender and Mourning*. s. 5.

¹⁰⁰ Mills, Kristen. *Grief, Gender, and Mourning*. s. 132.

3. Otázka: aktivita a pasivita postáv

Je aktívna či pasívna reakcia postáv na psychicky záťažovú situáciu genderovo podmienená?

V staroseverských textoch sa dá spozorovať odlišnosť v prejavoch emócií na základe genderu. S kultúrnym portrétom žien, ako slabších bytostí, ktorý som priblížila v predchádzajúcej otázke, sa spája predstava o pasivite ženských protagonistiek. Aj Mills poukazuje na skutočnosť, že sa ženy stávajú obeťou ich nekontrolovateľného žiaľu – ktorý ich privádza k vlastnej smrti –, čo naznačuje pasivitu ich literárnych postáv.¹⁰¹ Tento pohľad podkladajú prípady z analyzovaných častí ság, ako napríklad psychosomatická smrť Nanny po smrti Baldra, alebo Hrefniho puknutie srdca po smrti Kjartana v *Ságe o ľudoch z Lososieho údolia*.

Za znak pasivity sa dá pokladať vyobrazenie ženských postáv ako objekt mužskej túžby, ako v prípade Egila a Ásgerð, kde sa o Ásgerðiných pocitoch nedozvedáme, dokonca pri dohadovaní sa o manželstve za ňu hovorí Egilov priateľ Arinbjorn. Iný typ príkladu predstavujú ženy zo *Staršej Eddi*. Ide o jedinečné prípady „dobrovoľnej smrti“, ktorá je vo väčšine prípadov znakom pasivity, ako už podotkla aj Mills, ale v istých situáciách môže byť aj prejavom aktivizmu.¹⁰²

Podľa mojej analýzy sa dá pri Gudrúninej postave spozorovať prechod od pasívnej k aktívnej ženskej postave, od nečinnosti a unášania osudom, k aktívnemu presadzovaniu pomsty, a nakoniec až k vlastnej smrti. V *Edde* sa píše, že po smrti svojho muža Sigurda, Gudrún plakala a srdce jej pukalo bolesťou. Gudrún sa následne znovu vydá, a nezomrie, ako iné protagonistky v podobnej situácii. V novom manželstve sa chopí pomsty a svojho manžela zabije. V tomto slede vidíme snahu prevziať aktívnu povahu od mužských postáv. Následne sa nechá unášať osudom, čo je ďalší príklad na pasivitu. More ju vyplaví k tretiemu manželovi, ktorý sa dočká podobnej pomsty ako druhý, ale rozdiel je v tom, že pomstu nasleduje Gudrúnina vlastná dobrovoľná smrť, ako v prípade Brynhildy. Voľba smrti môže byť znakom a dovŕšením jej postavy, ktorá sa v priebehu príbehu vymanila z pasivity, čím aktívne prevzala kontrolu nad svojím životom.

Pri mužských postavách je naopak prítomná aktívna reakcia v psychicky záťažových situáciách, a dalo by sa argumentovať podobne, ako pri analýze predošlej otázky, že sa od nich aktivita aj očakáva. Našla som aj také prípady, v ktorých mužskí protagonisti tento nárok na aktivitu (vykonať nejaký čin, uskutočniť pomstu, napísať poéziu), ktorú na nich „kultúrna norma“ kladie, neustoja. Ide o prípady z textov *Gesta*

¹⁰¹ Mills. Kristen. *tamt.*

¹⁰² Mills. *tamt.* s. 132-133.

Danorum, Sága o Egilovi či *Sága o Njálovi*, kedy mužských protagonistov Egila a kráľa Regnera premôže hlboký žiaľ. Literárne texty nám naznačujú, že spoločnosť bola oboznámená s touto potrebou. Vo svojej analýze som ilustrovala, že to boli práve blízke osoby, ktoré daným protagonistom pripomínali, prípadne sa im prihovárali, aby sa radšej sústredili na činy, a tým uľavili svoj pocit'ovaný zármutok – ako v prípade z *Gesta Danorum*, kde sa objavuje aj označenie „zženštilý“.

Na základe tejto analýzy sa dá vyvodiť, že pasivita ženských postáv je skutočne bežnejšia než pasívna reakcia mužov, ale nedá sa tento pohľad považovať za univerzálny, ktorý by bol platný v každom staroseverskom texte. Videli sme niekoľko prípadov na ženy, ktoré vykonávali pomstu, a boli prítomné ich túžby, aj prípady mužov, ktorý nečinne zaľahli do postele alebo sa stali obeťami nepriaznivých informácií až napokon zomreli.

4. *Otázka: reakcie na smrť*

Čo ovplyvňuje reakciu postáv na bolestivé správy o úmrtí blízkej osoby?

Táto otázka sleduje podmienky a kontext, v ktorých dochádza k „vyliečeniu“ postáv zo zármutku, ktorý vyvolala smrť blízkej osoby. V opačnom prípade budem analyzovať, pri akých prípadoch nastáva psychosomatická smrť, ako jej následok.

Vo výskumnej časti tejto práce som sledovala hypotézu, že psychosomatická smrť, ako reakcia na smrť blízkeho, nie je závislá na genderu. Moja analýza potvrdzuje, že sa objavuje sa, ako u mužských protagonistov, tak u ženských. To znamená, že psychosomatická smrť, ako jedna forma z reakcií, nie je ovplyvnená genderom, ale niečím iným. Z mojej analýzy vyplýva, že ženy postihla psychosomatická smrť v prípade, keď sa jednalo o nečinné a pasívne postavy: ako napríklad Nanna v Snorriho *Edde*, a samovražda v prípade, že boli viac aktívnymi činiteľmi svojich osudov (napr. Gudrún). Psychosomatická smrť mužov nastala v prípade, že muž zostal nečinný a bolestivú informáciu nedokázal nijakým spôsobom spracovať. Ide o príklady Þórólfa Kulhavého zo *Ságy o ľuďoch z Eyru* alebo Gorma zo *Ságy o jómnskych vikingochoch*.

Prípady „vyliečenia“ zo zármutku nastali vtedy, keď sa postavy aktívne podieľali na nejakom čine, ktorý na informáciu o smrti nadväzoval. Išlo napríklad o učinenie pomsty: Regner po smrti svojho syna alebo Þórhall po smrti svojho pestúna Njála; písanie poézie: Egil po smrti svojho syna; či pokračovanie vo svojich povinnostiach v prípade kráľa Haralda v *Ságe o Haraldovi krásnovlasom*. Z analýzy vyplýva, že aktivita a pasivita postáv vo veľkom ovplyvňuje prekonanie zármutku.

Ďalším faktorom, ktorý na dané reakcie pôsobí, je samotný vzťah k zosnulej osobe. Z mojej analýzy je možné vyvodiť, že veľmi blízky, priam vrúcni vzťah medzi

osobami, či už išlo o romantický vzťah alebo kamarátstvo, je ukazovateľom toho, že bude mať daná reakcia tragické ukončenie. V súvislosti s kráľovskými ságami som vyššie argumentovala, že úmrtie uctievaných a milovaných panovníkov vyžadoval plač od mužov aj od žien. Vidíme, že reakcie postáv na smrť nejakej osoby ovplyvňuje aj postavenie danej osoby v spoločnosti a typ vzťahu, ktorým sa protagonista k danej osobe viazal.

6. ZÁVER

Cieľom práce bolo v prvom rade porozumenie fyzickým prejavom emócií, ktoré v staroseverskej literatúre predstavujú dôležitú „bránu“ k emočnej sfére textu, následne snaha zodpovedania sledovaných otázok. Zvolené výskumné otázky slúžili ako účel k usmerneniu a prehĺbeniu pohľadov a súvislostí, ktoré z daných analýz vyplývali.

Moje analýzy vychádzali z psychosomatických prejavov emócií, tj. z rôznych opisov fyzická postavy, akým sú zmena farby tváre, opuchy tela, bolesť očí, skleslá nálada, melanchólia, či rola násilia. Okrem týchto prejavov, ktoré v textoch naznačovali výskyt emócií, som sa zamerala aj na prítomnosť poézie, teda skaldských básní, ktoré často nahradzovali repliky protagonistov, a opisovali ich emočné prežívanie. Najviac pozornosti dostal kontext smrti, ktorý v staroseverských textoch vyvoláva hlboký žiaľ a v istých prípadoch aj psychosomatickú smrť postáv.

Tieto psychosomatické ukazovatele som sa pokúsila zrovnať na základe žánrov. Z práce vyšlo najavo, že *Poetická Edda* aj ságy o dávnoveku sú skutočne precítené „veľkým rozprávaním“, čo sa odzrkadľuje v prítomných emočných opisoch postáv – tie sú častejšie a nápadnejšie, ako v iných žánroch. Rodové ságy, ktoré sa zameriavajú na bežnú, „obyčajnú“ spoločnosť, ale rovnako aj kráľovské ságy, obsahujú reakcie, z ktorých sa usudzuje na nejakú „kultúrnu normu“, príznačnú pre severské prostredie. Takým je napríklad netradičná reakcia smiechu, odvrátenie plačúcej tváre, poukaz na „zženštilosť“ u plačúcich mužov.

Z mojej analýzy vyplýva, že ženy majú dôležitejšiu úlohu pri nariekaní, ako muži, a naopak muži majú významnú „povinnosť“ vykonať pomstu v prípade, že stratili svojho blížneho. Moje zistenia sú v súlade s argumentom vedkyne Mills a dokazujú skutočnosť, že stredoveká severská spoločnosť mala svoje nastavené normy gendrovo podmienené. Naznačujú na to príklady najmä z rodových ság, ktoré sú viac spojené s bežným spoločenským životom, ale nájdu sa aj príklady, ktoré z danej normy vybočujú. Táto odlišnosť sa síce vzťahuje na rolu plaču, ale neznamená, že sa u mužských postavách neprejavujú žiadne emócie – práve naopak. Za príklady vybočujúce z „normy“ sa dajú pokladať: objavujúci sa plač u mužov, ich psychosomatická smrť, alebo smiech žien, či pomsta, ktorým sa snažia stať aktívnymi činiteľmi, podobne ako muži. Tieto odklony od „spoločenskej normy“ vyvolávali reakcie prostredia, ktoré by mohli naznačovať čitateľovi, že sa stretáva s nezvyčajnými a výnimočnými situáciami, ktoré sa síce objavovali, ale neboli považované za bežné.

Na základe tejto práce je možné potvrdiť predstavu o tom, že aktivita a pasivita postáv je väčšinou závislá na genderu. Existujú však prípady, ktoré naznačujú opak ale ich počet je menší. V takýchto prípadoch je od spoločnosti prítomné „čudovanie sa“ daným reakciám, čo potvrdzuje povahu výnimky. V prípade reakcií na smrť nejakej osoby som zistila, že gender nehrá takú významnú rolu, ako pri iných analyzovaných otázkach. Pri type reakcií je hlavným determinantom druh vzťahu, ktorý protagonistu spája so zosnulou osobou, spoločenský status zosnulého a rola aktívnej či pasívnej postavy.

Analýza psychosomatických prejavov v stredovekých staroseverských literárnych textoch je na dnešnej akademickej sfére čím ďalej, tým viac aktuálna. Štúdium emócií v týchto dielach nám umožní nahliadnuť nie len do kultúry z historického, ale aj zo sociálno-psychologického hľadiska. Analýzou mojich výskumných otázok si myslím, že som prispela k hlbšiemu porozumeniu vybraných literárnych diel, a najmä k nahliadnutiu fyzických prejavov emócií, ktoré sa v staroseverských textoch objavujú.

BIBLIOGRAFIA

Primárna literatúra

Edda. Preklad: Heger, Ladislav. Praha: Argo, 2004.

Egil's Saga. Preklad: Scudder, Bernard; Óskarsdóttir, Svanhildur. London: Penguin Books, 2004.

Fagrskinna: A Catalogue of the Kings of Norway, Preklad: Finlay, Alison. Leiden: Brill Academic Publishers, 2004.

Grammaticus, Saxo. *Danorum Regum Heroumque Historia, Books X-XIV*. Časť 1. Preklad: Christiansen, Eric. London: British Archaeological Reports Oxford Ltd., 1981.

Grammaticus, Saxo. *Danorum Regum Heroumque Historia, Books X-XIV*. Časť 2. Preklad: Christiansen, Eric. London: British Archaeological Reports Oxford Ltd., 1981.

Jómsvíkinga saga. Preklad a ed.: Blake, N.F. Thomas Nelson and Sons, Ltd., 1962.

Saxo Grammaticus: The History of the Danes. (online) Knihy: 1-9. Preklad a ed.: Fisher, Peter; Davidson, Hilda Ellis. Cambridge: D.S.Brewer, 1979-80, Dostupné z: [The Danish History, by Saxo Grammaticus \(gutenberg.org\)](http://www.gutenberg.org).

Sága o Egilovi synu Skallagrímově. Preklad: Vrátný, Karel. Praha: Česká akademie a Dr. Karel Vrátný, 1926.

Sága o Völsunzích a jiné ságy o severském dávnověku. Preklad: Kadečková, Helena; Dudková, Veronika. Praha: Argo, 2011.

Staroislandské ságy. Preklad: Heger, Ladislav. Praha: Garamond, 2015.

Sturluson, Snorri. *Heimskringla 1*. Preklad: Finlay, Alison; Faulke, Anthony. London: Viking society for northern research, 2011.

Sturluson, Snorri. *Heimskringla 2*. Preklad: Finlay, Alison; Faulke, Anthony. London: Viking society for northern research, 2014.

Sturluson, Snorri. *Edda a Sága o Ynglinzích*. Praha: Argo, 2003.

The Saga of the Jomsvikings: A Translation with Full Introduction. Preklad: Finlay, Alison; Jóhannesdóttir, Þórdís Edda. Kalamazoo: Medieval Institute Publications, 2018.

Věk Sturlungů: Ságy o Islandu třináctého století. Preklad: Korecká, Lucie. Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, 2021.

Sekundárna literatúra

- Porgeirsdóttir, Brynja. „Emotions of a Vulnerable Viking: Negotiations of Masculinity in Egil’s saga.“ *Masculinities in Old Norse Literature*. Cambridge: Boydell&Brewer. 2018: 146-163.
- Baccianti, Sarah. „Swelling in Anger: Somatic Descriptors in Old English and Old Norse Literature.“ *Emotion and Medieval Textual Media*. Turnhout: Brepols Publishers. 2018: 51-73.
- Crocker, Christopher. „Emotions“ v *The research companion to the medieval Icelandic sagas*. UK: Routledge. 2017: 240-52.
- Larrington, Carolyne. „The psychology of emotion and study of the medieval period.“ *Early Medieval Europe*. London: Blackwell Publisher. 2001: 251-256.
- Lindow, John. „The Tears of the Gods: A Note on the Death of Baldr in Scandinavian Mythology“ v *JEGP, The Journal of English and Germanic Philology*. vol 101, no 2. Illinois: University of Illinois Press. (apr. 2002): 155-169.
- Lockett, Leslie. *Anglo-Saxon Psychologies in the Vernacular and Latin Traditions*. Toronto: University of Toronto Press, 2018.
- Mills, Kristen. „Grief, Gender, and Genre: Male Weeping in Snorri’s Account of Baldr’s Death, Kings’ Sagas, and Gesta Danorum.“ v *JEGP, Journal of English and Germanic Philology*, vol. 113. no. 4. Illinois: University of Illinois Press. (okt. 2014): 472-96.
- Mills, Kristen. *Grief, Gender and Mourning in Medieval North Atlantic Literature*. (dokt. práca, *online*). Toronto: Centre for Medieval Studies, University of Toronto, 2013, Dostupné z: [Mills Kristen M 201306 PhD thesis.pdf](#).
- Miller, Ian William. „Emotions and the sagas“ v *From sagas to society. Comparative approaches to early Iceland*; Pálsson, Gísly. London: Eynfield Lock, Middlesex. 1992: 89-109.
- Novotná, Marie. *Pojetí těla ve staroseverské literatuře*. Praha: Heřmann&synové, 2019.
- O’Donoghue, Heather. *Narrative in the Icelandic family sagas: meaning of time in Old Norse literature*. London: Bloomsbury Publishing, 2021.
- Rikhardsdottir, Sif. *Emotion in Old Norse Literature: Translations, Voices, Contexts*. Preklad: Larrington, Carolyne. New York: D.S. Brewer, 2017.
- Rosenwein, H. Barbara. *Emotional Communities in the Middle Ages*. New York: Cornell University Press, 2006.
- Rosenwein, H. Barbara. „Worrying about emotions in History“ v *The American Historical Review*. vol. 107. no. 3.(jun. 2002): 821-48.

Wack, Mary Frances. *Lovesickness in the Middle Ages: The „Viaticum“ and its Commentaries*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1990.

Wolf, Kristen. „Somatic Semiotics: Emotion and the Human Face in the Sagas and „Þættir“ of Icelanders“ *v Traditio*. vol. 69, 2014: 125-145.